

ШЫН

НИИТИЛЭЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 21 (16969)

2005 чылдың
МАРТ 1,
вторник

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 19.00.
Садар өртээ 3 рубль.

Байыр чедиришкени

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижилович!

Ада-чурт камгалакчызының хүнү-биле байыр чедирдим.

Чоннуң угаан-медерелинге дайынчыларның хөй-хөй салгалдарының, кадыг-дошкун шылгалдаларның чылдарында төрөөн черин дайындан камгалаан-нарның маадырлыг чоруктары кезээде артар. Россияның Чепсектиг Күштериниң кайгамчыктыг

зрес-дидим чаңылдарына чоргаарланыр эргелиг бис база боттарының амыдыралын Төрөөн чуртунга бараан болдурарына тураскааткан чаныш-сыныш чок кижилерни бо байырлал хүнүндө хүндүлөп сактыр ужурлуг бис.

Силерге чедишкениннерни, аас-кежикти болгаш эң-не чаагай кежикти күзедим.

В.ПУТИН.

Кыштаглаашкын чоруп тур

ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕР — МАЛЧЫННАР

Бай-Тайга кожуун чагыргазы күштүг сооктуң уламчылап турарын барымдаалааш, сумуларның девискээринде малдың кыштаглаашкыны канчаар эртип турарын хайгаараар, малчыннарга дуза, деткимче көргүзөр сорулгалыг үнүшкүннү организаптап эрттирген. Бай-Тал сумузуңуң девискээринге бөлүктү кожуунуң кол зоотехниги Владимир Очурович Салчак удурткан.

“Бай-Тал” күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезин дээди эртемниг зоотехник Кызыл-Кат Николаевич Кочал-оол удуртуп турар. Ол ук совхозка зоотехниктеп, бригадирлеп шаг болган. Ооң удурткан бүдүрүлгези каш чыл улаштыр чүгө кожуунга эвес, а харын республикага эң эки көргүзүг-лерлиг бүдүрүлгелерниң бирээзи болуп келген. Бүдүрүлгениң 9 муң шээр малы, 800 ажыг бода малы, ооң иштинде 35 төрүүр бези, 106

гаш уруглар садтарына 1,5 тонна хымысты дужааган. Аныяк мал эмчизи Айлаңмаа Өнер-ооловна Хертектиң удуртканы “Мөңгүлек” хойжу бригадасы 2004 чылда чүс төрүүр хойдан 120 хураганны камгалап ап, 1 хойдан 1,4 кг дүктү кыргып ап, республика конкурсуна тиилекчи атты чаалап алганда. Бригаданың малчыннары Ч.Э.Сыргыт-оол чүс төрүүр хойдан 150 хураганы, Ш.М.Салчак 122 хураганы, Ч.Э.Биче-оол 120

тарга арга-дуржулгазын дамчыдып берип, оларның бүзүрелдиг дагдыныкчызы, сүмелекчизи болуп ажылдап чоруур. Моон алгаш көөрге, сөөлгү үеде малчыннарның аразынче тускай эртемниг мал эмчилери, зоотехниктерниң болгаш аныяктарның кирип турары өөрүнчүг. Оларга аныяк мал эмчизи Дуюг Дамдынович Дакпай-оол база хамааржыр. Ол малдың баш санын хоочуннардан дудак чок өстүрүп, шээр малды 500 баш, бода болгаш чылгы малды 30 баш чедирген.

Владимир Очур-оолович Салчактың чугаалап турары-биле алырга, малчыннар эрткен чылын сиген-ширбиилди ыяк белеткеп алган. Оор-сук, мал кодуру, бөрү-лерниң көвүдээни болгаш дыңзыг соок, узун кыштың шораазы малчыннарга улуг шаптараазыннарны чедирип турза-даа, Бай-Талдың эрес-кежээ малчыннары бо кышты хүр-менди ажып эртеринге бүзүрелдиг. Малдың баш санын өстүрер, кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш кожуун, суму чагыргалары, көдээ ажыл-агый эргелиги база демниг ажылдап турар.

Бөгүнгү байдал-биле алырга, сумуда машина-техниканың чедишпези-биле чамдык коданнарда суг айтырыны нарын болуп турар. Мал эмчилери акша-шалың албайн турза-даа, аарыгларга удур эмнээшкениннерни эмниң чедер шаа-биле чорудуп турза-даа, бир кезек коданнарда малдың кодуру аарыны непереп турары дүвүрөнчиг байдалды тургузуп турар. А бөрүлер аглап, аңаарына хамаарыштыр алырга кыс бөрүнү өлүргени дээш 5000 рубль чедир шаңналдыг конкурсту чарлаан. Сумуларда мал оору-биле демиселди күштелдирер сорулгалыг бөлүктөр тургустунган. Олар эртер черлер, өдүг-лер, кежиглерге доскуулдарны тургузуп, үнүшкүннер, рейд-лерни кылып турар.

Ким-оол САРЫГ-ДОНГАК.

Тээли суур.

Кажан? Кааа? Чүч? Сонуургаптаалынар

“ИЗИГ ШУГУМ”

АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Бо чылдың февральдан эгелээш “Тывазнерго” ААН күскү болгаш кышкы үеде хамаатыларның база бүдүрүлгелерниң электри энергиязын хоойлуга дүүштүр ажыглап турарының талазы-биле шыңгыы контрольдун чурумун кириген.

Энергияны садып-сайгарар бүдүрүлгө республикага ажыглаан электри энергиязының хемчээлин контролдаар. Республиканың эрге-чагырга органның төлээлери эрге-хоойлу органның ажылдакчыларының киржилгези-биле электри энергиязын камналга чок ажыглап турар чорук-биле шыңгыы демиселди чорудуп эгелээн.

Кызыл хоорайның чурттакчыларына болгаш көдээ черлерге калбак хемчээлдиг рейд-лерни чорудар. Энергетиктер энергияның хемчээлин санаар приборларны хынаар. Республиканың хүндүлүг чурттакчылары, электри энергиязын оорлап ажыглап турар болгаш электри дериг-херекселдерин соора ажыглап турар фактыларны бисче дамчыдарынарны диледивис. Бижээн азы дамчыткан кижиниң адын адавас бис. Шаңналдыг.

“Изиг шугумнуң” телефоннары; хүндүс-5-29-28, кежээ-5-89-65.

“Тывазнерго” ААН-ниң парлалга албаны.

ТОС КОМАНДА
КИРИШКЕН

Эрткен дыштаныр хүнде “Тывазнерго” ААН-ниң коллективтериниң аразына мини-футболга маргылда болуп эрткен.

Ниитизи-биле 9 команда киришкен. Маргылдаа автоорук техникумунуң спорт залына болуп эрткен. Чидиг демиселдин түңнелдинде административтиг эргелелдин футбол-энергетиктери бирги черни ап, кубок, 2 муң рубль-биле шаңнаткан. Ийги черни Кызылдың ЧЭТ-тин электри цегиниң ажылдакчылары алган. Арткан шаңналдыг черлерни алган командаларга маргылдааның организакчылары өөрүп четтиргениниң моральдыг шаңналдарын тывыскан.

М.ИРГИТ.

Кызыл хоорай.

ИЙГИ ТОМУ ҮНЕР

Тываның гуманитарлыг шин-

чилелдер институту “Тываның төөгүзү” деп номнуң ийги томун май айда үндүрери-биле белеткеп турар. Үшкү тому 2007 чылда үнер.

ТҮҢНЭЛДИ
ҮНДҮРГЕН

ТР-ниң Дээди суду болгаш суд департаментизи эрткен хүнүндө 2004 чылда кылып чоруткан ажылын түңнээн.

Бүдүн чылдың дургузунда 700 кеземче, 190 хамааты херектерни келген. Эрткен чылга деңнээрге, хамааты херектер хөй болуп, кижилер суд дамчыштыр эргелерин камгалап ап турар болу берген.

Борис ОНДАР.

МАЛ-МАГАНЫ ХҮР

Тес-Хем кожуунуң “Кызыгаар” совхозунуң аталдарлыг малчыннарының бирээзи — Орус-оол Балчиювич Дижитмаа.

Өөнүң ишти Белекей Шара-Хеевна-биле 30 ажыг чыл иштинде колхоз, ооң соонда совхозтуң хоюн кадарып, мурнакчы малчыннарга санадып, шаңнадып, мактадып чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнгенер.

Алызындан мал аразынга өскөн улус хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, оолдары-биле хуу кыштагы туткаш, боттарының хуу малын өстүрүп эгелээшнер. Тыва улус “Хоочун — коктуг, хола — кактыг” дижип чугаалажыр болгай. Хоочун малчынның назы-хары дөгү-даа берген болза, ооң коданында чүс ажыг шээр мал, чеден хире инек, үжен хире чылгы хүр-менди.

Бистиң корр.

СПОРТ

Февраль 26-дан 27-ге чедир Бүгү-россия чергелиг “Россияның хаак изи” деп фестивальдың программасы-биле Тыва Республиканың бирги чери дээш командалар база тус-тузунда спортчулар аразынга хаак маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 36 кижиге, 4 команда киришкен. Бирги черге Онза байдалдар яамызының командасы төлөптиг болган. Ийи дугаар черни педколледжтин командасы, а үшкүзүн — Кызыл хоорайның командасы алган.

Хаак спортунуң хоочуну, идепкейлиг спортчу Николай Чуруто, Сайаты Роман, Биче-оол Долаана олар шаңналдыг черлерге төлөптиг болганнар. Алдынай СААЯ.

хаваң болгаш 80 куш аймаа кышты багай эвес эртип турар.

Бүдүрүлгениң көргүзүг-леринден бедик болган. Чүс төрүүр башка онааштыр 93 анай-хураганы, 80 бызааны, 55 кулуну камгалап ап, шээр малдың өзүл-дезин 99 хуу, бода малдың өзүл-дезин 108 хуу, чылгының 103 хуу чедирген. Ол ышкаш эт, дүк, сүт бүдүрерин көвүдеткен. Бүдүрүлгө эрткен чайын 25 бени саап чайлааш, кожуун эмнелгезинге бол-

хураганы камгалап алган. Бүгү назынының иштинде малчыннап келген адазын салгап, малчыннап чоруур хып дээн аныяк сарлыкчы Аяс Баавыл чүс баш төрүүр сарлыкка онааштыр 95 бызааны камгалап ап шыдаан.

А “Омак” кооперативтин кежигүнү хоочун зоотехник Маадыр Иргитович Баавылдың коданында 300 ажыг шээр мал, 50 ажыг инек, 15 сарлык, 10 ажыг чылгы мал бар. М.И.Баавыл малды хөйү-биле өстүрүп чоруур ажыл-ишчи аныяк-

ИВИЖИЛЕРНИҢ ЧЫМЫЖЫ

Тожунуң девискээринде иви мал — Бедий, Өдүген болгаш Серлиг тайгаларында.

Кожуунуң көдээ ажыл-агый эргелиги тайгада ивижилер-биле радио-харылзаа таварыштыр харылзажып турар. Бүгү адырларда бактаап турар иви мал бо үеге чедир кышты эки байдалда эртип келген. Кожуунда хар улуг, ынчалза-даа иви малга ол доктормоондак болбас. Хоочуннарның арга-дуржулгазы-биле алырга,

хар улгадырга, иви мал шыдалын черле оскунамас, олар шулун, чаат болгаш өске-даа ошту хар адаандан казып чиптер.

Кожуунуң ивижилери эрткен чылын Тываның улуг юбилейлерин база багай эвес уткаан. Оларның аразындан “Өдүген” КУБ-туң ивижилери Борис Доктанович Ак, Олег Бараанович Орай-оол,

Сайзана Чаш-ооловна Кол, Анатолий Дагбажыкович Бараан база хуу болгаш арат ажыл-агыйлыглар аразындан Чазылар сумуздан “Хам-Сыра Алдын Иви” төрөл бөлүктүн удуртукчузу В.В.Демкин, ол ышкаш аныяк иви кадарчылары Антон Агыынаович Кол, Роман Михайлович Бараан, Константин Хогбагарович Ак олар бедик шаңналдарга төлөптиин көргүскен.

Михаил ОНДАР.

Тоора-Хем суур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНДАН

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы 2004 чылдың ноябрь 10-да Паротурбинная кудумчунда, 17а бажыңга өрт үезинде өлгөн Бадый-оол Тутгугович Монгуштуң болгаш Сайганаш Монгуштуң төрелдеринге база чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип турар.

Бистиң Интернетте адресивис:
<http://shyin.tuva.ru>

«Синтез-сервис»

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ СОНУУРГАЛЫ ДЭЭШ...

Менеджер-садыгы И.И. Беннер садып алыкчы-биле.

Кызыл хоорайда Тыва эки турачылар кудумчунда № 10 бажының («Сибирское ОВК» банкының оран-савазы) подвалында салон-садыг «Синтез-сервис» ажилдап турар. Ынаар кире бээр болунарза, компьютер техниказындан эгелээш, хүн бүрү амыдыралга херектиг аудио-видео аппаратуралар, соодукчулар, телевизорлар, хөгжүм төптери, электрелиг хөнек, магнитофон, илиир, пылесос, эът тыртар машина, янзы-бүрү марка-ның фотоаппараттары дээш, өске-даа үүрмек барааннарның хөйүндөн карак чылчырыктай бээр.

Мурнуку чылдарда ээн турган подвал ишти европейжи стандарт езугаар септеп-селээн каас-чараш садыг кылдыр хуула берген. Ук садыгның эргелекчизи Валерия Монгушова маңа садыг точка-зың ажыдып ажилдап эгелээ-ле, 3 чыл чеде бергенин биске дың-натты. Ол кыска үениң иштинде херекчилер-биле үзүк чок ажилдап, оларның байдалын

биллип, чогадыкчы езу-биле ажил-дап өөрени бергенер. Ылаңгыя менеджер-садыгы Ирина Ивановна Беннер компьютер садып алыр дээш келген хамаатының офиске азы бажыңыга ону салып ап ажыглаар деп турарын азы интернет-биле харылзажыр деп турарын айтырып, тааржыр компьютерни шилижип бээр. Черле ынчаш садыгы кыстар садып алыкчы бүрүзү-биле аажок кичээнгелиг болуп, ооң күзелин күүседип бээрин оралдажырлар. Шак ындыг херекчилерниң сонуургалын бедик деңгелге күүседир чүткүл оларның ажылын безин аажок сонуургалдыг болдуруп турар.

Амгы үениң деңгелинде чыдып калыксакас кандыг-даа кижиниң күзели – мобильдиг телефон болгай. Ындыг телефон-нарның өртээ бо садыгта эң чик, оларны кожуп, ажилдадып бээр безин халас. Чүгле ол эвес, мында бараан өртээн чингедириниң аңгы-аңгы хевирлери бар. Бир эвес садып алыкчы ол садыгдан 10 муң

ажыг акшаның бараанын садып алган болза, аңаа «Доктаамал садып алыкчы» деп визитка-карточканы тыпсыр. Ук карточка-зы-биле садып алыкчы дараа-зында бараан садып ап келгеш, ооң өртээн 2,3,4,5,6 хууларга чедир чингедип ап болур. Оон аңгыда эжиниң төрүттүнген хүнүнде аңаа белекке бээр-биле бараан садып ап келген кижээ ооң өртээн 3 хуу бадырып бээр. Бодунуң төрүттүнген хүнүнде бараан садып ап келген кижээ ооң өртээн 10 хуу бадырып бээр.

Черле ынчаш бо чүгле аныктардан тургустунган күш-ажылчы коллективтин келир үеже көрүжү, планы улуг. Олар боттарының бизнес ажылын чоорту улам делгемчидер деп турар. Амгы хүннерде олар садында амыдыралга эң эргежок чугула электри күжү-биле ажилдаар

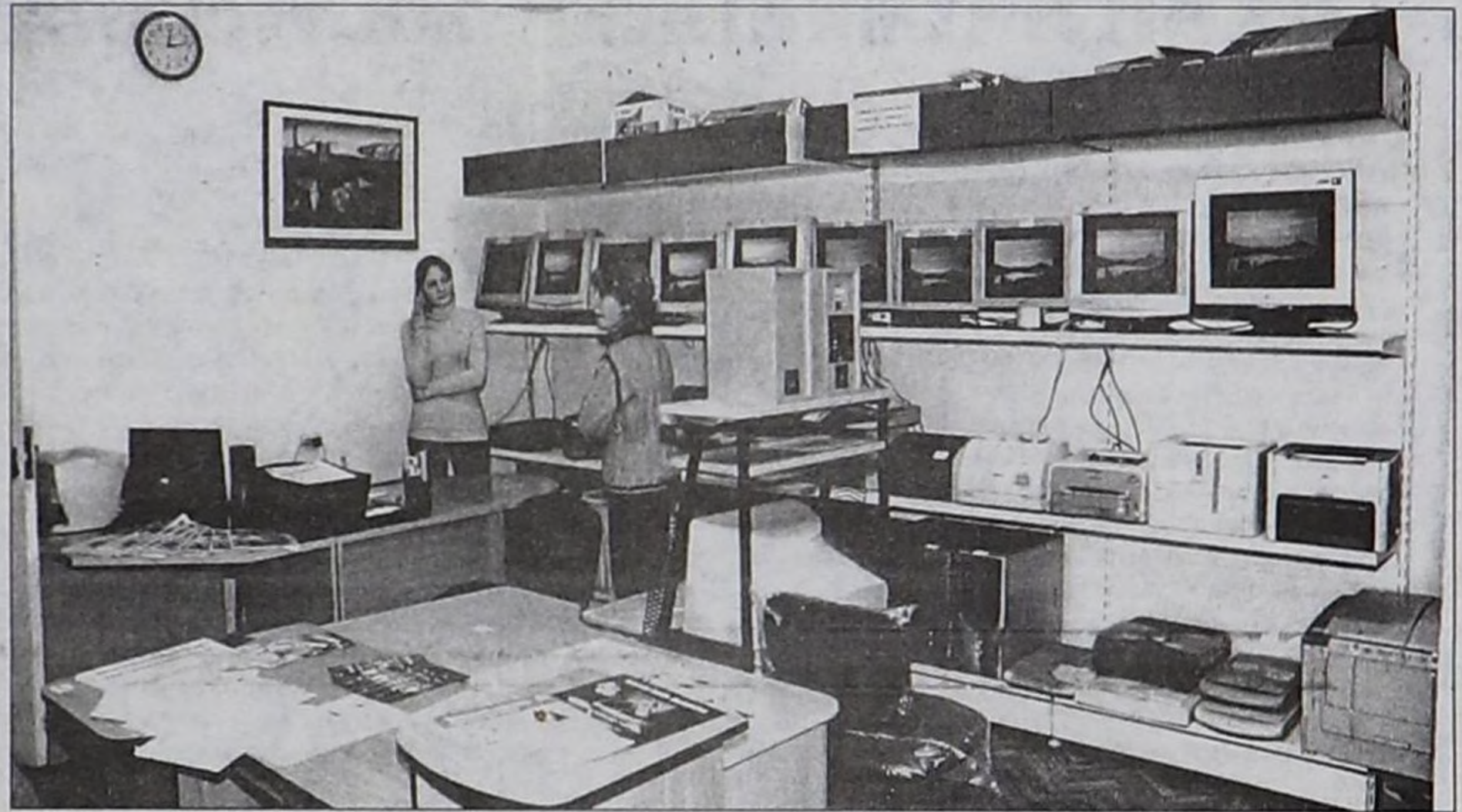
Бал-Доржу Нурзат ажил үезинде.

херекселдер (бытовая техника) садар салбырны ажыдар деп турар. Оларның аразында ажил-лынга кызымак аныктар хөй. Бирээзи – нарын херекселдер чыып эптээр, септээр Бал-Доржу Чурмитович Нурзат бооп турар. «Ол шупту ажилга «алдын хол-дуг» кижиге» — деп, эргелекчи мактады. Оон ыңай садып алыкчыларга эптиг-ээлдек менеджер-

садыгы И.И. Беннер болгаш өске-даа кыстарны адаары күзениң. Ынчангаш бо чүүлду доозуп тура, анык коллективке ниити херээнге улуг-улуг чедиш-киннерни, чайынналчак келир үени күзеп каалы.

Борис ОНДАР.

Василий Балчий-оолдуң тырттырган чуруктары.

Тыва Республиканың эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш төлээлекчи органнарының материал-техниктиг хандырылганың талазы-биле Күрүне эргелелин эде организастаар дугайында

Тыва Республиканың Чазак Даргазының ЧАРЛЫ

«Тыва Республиканың Чазак дугайында» 2004 чылдың октябрь 13-те Тыва Республиканың Конституциялыг хоойлузунуң 22, 24 чүүлдеринге дүүштүр Тыва Республиканың Чазак Даргазының «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органна-рының структуразының дугайында» (өскерилгелери болгаш немелделери-биле) 2005 чылдың январь 20-де №7 Чарлыны күү-седир-биле **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш төлээлекчи органнарының мате-риал-техниктиг хандырылганың талазы-биле Күрүне эргелелин (моон ыңай МТХ-ниң Күрээгелели дээр) структуралыг кезектери бол-лур аалчылар бажыңың «Өдү-ген» комплексти Чазак Бажыңы-ның автобаазасы, ажил-агый хан-дырылганың цеги кылдыр аң-гылаар арга-биле эде органи-застаар.

2. «Коттедж» болгаш «Өдү-ген» аалчылар бажыңарының эт-хөрөңгизин дамчытпышаан, «Аал-чылар бажыңың комплекс» деп күрүне албан черин;

автобаазаның эт-хөрөңгизин дамчытпышаан, транспорт цегин; Тыва Республиканың Чазак Бажыңының ажил-агый ханды-рылга цегин тургузар.

3. Дүжүрүп турар цехтиң хү-лээлгелерин Тыва Республиканың Парлалга болгаш массалыг ком-

муникациялар талазы-биле аген-тилелинге дамчытпышаан, Пар-лалга бажыңының ажил-агый хандырылга цегин;

дүжүрген цехтиң хүлээлге-лерин Тыва Республиканың Ча-зааның ажил-агый хандырылга цегинче дамчытпышаан, электри хандырылга болгаш электри адыр талазы-биле цехти;

оларның хүлээлгелерин Тыва Республиканың Чазак Даргазы-ның Аппарадының башкарыл-ганына турар;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының (парламентиниң) ба-жыңының ажил-агый цегин дүжү-рер.

4. Доктаадырым болза:

«Аалчылар бажыңың ком-плекс» деп күрүне албан чери Тыва Республиканың Чазак Даргазы-ның Канцеляриязының башкарыл-ганына турар;

транспорт цеги Тыва Респу-бликаның Чазак Даргазының Кан-целяриязының башкарылганына турар;

Тыва Республиканың Чазак Бажыңының ажил-агый ханды-рылга цеги Тыва Республиканың Чазак Даргазының Аппарадының башка-рылганына турар.

5. Тыва Республиканың Чазак Аппарады, Тыва Республиканың Чазак Даргазының Канцеляриязы; Тыва Республиканың Чазак Даргазының «Аалчылар бажыңың ком-плекс» деп күрүне албан чериниң, транспорт цегиниң, Чазак Бажы-

ңының ажил-агый хандырылга цегиниң штаттыг санын чогум-чалыг чоттар;

бо Чарлыкка дүүштүр Тыва Республиканың Чазак Даргазының «Аал-чылар бажыңың комплекс» деп күрүне албан чериниң, транспорт цегиниң, Чазак Бажыңының ажил-агый хандырылга цегиниң струк-туразын бадылаар.

6. Эде организастаашкынны чорудар кылдыр дараазында комиссияны тургузар:

Д.Д. Ооржак- комиссияның даргазы;

Д.-С.Б. Яндак – комиссия даргазының оралакчысы;

Комиссияның кежигүннери:

А.М. Таспанчик – Тыва Респу-бликаның Чазак Даргазының Кан-целяриязының саң-хөө, бухгалтер учеду болгаш отчедунуң талазы-биле килдизиниң начальниги;

Т.В. Можаява – Тыва Респу-бликаның Чазак Аппарадының бухгалтер учедунуң болгаш от-четтуг болурунуң талазы-биле килдизиниң начальниги;

В.С. Донгак – МТХ-ниң Күрээ-гелел начальниги;

О.О. Ондар – МТХ-ниң Күр-ээгелелиниң кол бухгалтери;

А.К.-С. Седип – автобааза начальниги;

Т.И. Базарова – автобаазаның кол бухгалтери;

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл хоорай,
2005 чылдың февраль 24, № 122.

Чазак Отчедунга хамаарыштыр

БОТТАРЫНЫҢ ҮНЕЛЕЛИН БЕРГЕН

2004 чылда республи-каның социал-эконо-миктиг хөгжүлдезиниң дугайында Тыва Респу-бликаның Чазак Даргазының Отче-дун Бай-Тайга кожуунга ТР-ниң Чазак Аппара-дының харысалгалыг ажилдакчызы Валерий Салчак удурткан бөлүк таныштырып, тайылбыр-лап чораан.

Тээли суурнуң Николай Өлзей-оол аттыг Культура бажыңыга Чазак Отчеду-биле танышкан чурттакчы чоннуң хуралы болган. Чазактың Отчедунуң дугайында тайылбырны, таныштырылганы Валерий Салчак кылган. Илеткелчи болгаш яамаларның, ведомство-ларның төлээлекчилери чоннуң хөй санныг айтырылганына харыларны берген. Чазак Отче-дунга хамаарыштыр санал бер-генер чуртталга болгаш комму-нал ажил-агыйның ачы-дуза чедирилгезиниң өртег-үнези улгадып турарына, мал оорунга, кем-херек үүлгедир чоруктарга, арагалаашкынга удур демиселдиң кошкак болуп келгенине док-тааган. Чурттакчы чоннуң санал-дарына үндөзүлээш, Чазактың 2004 чылда кылып чоруткан ажил-чорудулганын «чүгээр» деп үне-лелди берген.

Каң-оол ХҮРГҮЛ-ООЛ.

Бай-Тайга кожуун.

"ШЫННЫҢ" ПОЛТАЗЫНДАН

Дүвүрөнчиг чагаа

Канчаар бис?

Бистер — уруглар садының башкылары, ажилчыннары садикте уруглар саны хенертен кызырлып эгелээниниң түңнелинде, ажил-амыдыралывыс моон соңгаар канчап баарын, ажил чок артсывысса, ажи-төлдери вис канчап азыраар бис? Ындыг айтырыг-биле сагыш аарып, бо чагааны бижи олур бис.

Чүге уруглар саны эвээжй бергенил? Ындыг айтырыг чыгар тургустунуп келир. «Уругларның садикке турганы дээш дадывыры 400 рубль чедир өскөн» деп чугаа дыңналган соонда, ада-иелер уругларын экекелбестей берген. Эвээш санныг уруглар кээп турар. Бир эвес байдал бо хевээр турар болза канчаарыл, садик дүжүп каар бе? Суурда хөй санныг ажил чок кижилерниң аразына 30-40 кижиниң база немежири ол бе?

Бистиң сумуда чоннуң хөй кези пенсия, пособие акшазы-биле амыдырал олурар. Уруглар садының дадывырын өстүрүптер болза, өг-бүлезинде чаңгыс кижилер ажилдап турар азы кайызы-даа ажил чок олурар ада-иелер уругларын садикке эккеп шыдавазын миннип, чугаалап кээп турар.

Аш-чем өртөз, шалың, уруглар пособиеси өспээн болгай. Көдээ чурттакчыларда хөй ажилдап турар улус чок. Чединмес өг-бүлелерниң саны база хөй. Уруглар садында ажилдап турарларның 98 хуузу өг-бүлезинде чааскаан ажилдап турарларның санында кирип турар.

Уруглар садтарының дадывырын өстүрер дугайында чүүлү

кым көдүрүп турарыл? Бо айтырыгны шийтпирлээринге соңгуп алганывыс депутаттар чүге киришпейн турарыл? Дадывырны өстүрүп каарга, ада-иелерге-даа, садиктиң ажилдакчыларына-даа «аарышкылыг» бооп турар. Чүге дизе ада-иелерниң дадывыр төлөп шыдавазындан чаш уруглар садик баар аргазы чок болу бээр. Уруглар садикке келбейн баарга, ажилдакчылар кызырлышкына таваржып эгелээр. Ажил чок арткан өг-бүлелер чединмес өг-бүлелерниң санына кирип чыдар. Садик баар аргазы чок чаштарга база эки эвес. Олар хөй кезинде хайгаарал, кижизидилге чок артарлар. Ынчангаш дадывырны оода 300 рубльге доктаадып көрзе? Моон соңгаар садикке «балдыры шыырак» кижилерниң ажи-төлү баар болу бээри ол бе? А бөдүүн чон канчаарыл? Ажил чок арткан садик ажилдакчылары канчап амыдыраарыл? Мындыг айтырыглар садик ажилдакчыларын дүвүредип турар.

Кижизидикчи башкылар мурнундан

Хөвөңмаа ХЕРТЕК.

Бай-Тайга кожуунуң
Бай-Тал суур.

Чурттакчылар мурнундан

БҮЗҮРЕА БАР ИРГИ БЕ?

«Азаанын үш чыл манаар» дижи болгай. Эң ылаңгыя чурттаар оран-сава айтыры — эң-не чидиг айтырыгларның бирээзи. Ындыг-даа болза Чазак 2003 чылда аас-дылдыг МЖК деп адаарывыс чаа бажыңнарда бажың берген.

Ол дээш четтиргенивисти солун дамчыштыр илереттис. Ажы-биле чугаалаарга, чедир кылдынмаан бажыңнарже көжүп кирген бис. Шыдалдыг кижилер септелгени боттары кылып алган. Ол бажыңның дашты безин чедир чугайлаттынмаан, оон бээр бир чыл нүүрү ашкаш, ам ийн дугаар чылче кирип бар чыдыр.

База бир кайгамчык чүве, чамдык бажыңнарның соогунга чурттакчылар доңуп, бергедеп турар, чамдызы изинге таалап турар. Бо кижилер бодаарга, чаңгыс бажың-дыр, демей-ле болгу дег. Бо бүгүнү харыылап турар даргаларга айтырыгыны тургускан, харыы сураг. Бирги бөлүктүн инвалиди Мая Ланзың 6-гы подъездиниң 1-ги кабында чурттап олурар, батареязы шуут чылыптас. Хамаарылгалыг даргаларны чалап алгаш көргүзөргө, «батарея чылыг-дыр, ажырбас

чүве-дир» дээш чорупканнар. Чамдык бажыңнарда чылыг 0 градуста турарын олар боттары келгеш көргөнөр. Мынчага чедир кандыг-даа хемчег албаан.

База бир берге айтырыг, садик болгаш почта айтырыглары мынчага чедир шийтпирлеттинмээн. Хөөкүй чон чаш ажи-төлүн сөөртүп алгаш, даң бажында автобустарга сынмарлажып хоорай кирип турар.

Бо бажыңның дугайында «Коммунальщик» КУБ-ка айтырыг тургузуп чеде бээрге, «дузалап шыдаваз бис, боттарыңар кылып алыңар» дээр-дир. Чедир кылбаан бажыңны чүге чурттакчылар кылып ужурулгү чүвөл? Бажыңның чылыг температуразы ол хире кудуку деңгелде турда, чүү дээш бажың өртөөн долузу-биле төлээр ужурулгү бис?

Бо бажыңнарда колдуунда инвалид, кырган-диче кижилер чурттап турар болгаш байдал дыка нарын болуп турар. Чогум черле кымга, кайы организацияга хамааржыр бажыңыл бо дээрзин чурттакчылар боттарывыс безин билбейн турар бис.

Ирина БЮРБЮ.

Кызыл хоорай.

Буянын иштиң кижилери

МАЛЫ-БИЛЕ КААСТАП АЛГАН

Бады, Маңмаа Ондарларның өг-бүлөзи бо берге үеде хөй малды өстүрүп чоруурлар. Оларның азыраан малын чурттап олурар сууру — Баян-Таладан эгелээш, Кызылдан, Чадаанадан дөргүл-төрөлдери кээп, чээлиге ап турарлар. Черле ынчаш аалоранынга кире бээрге, бо өг-бүлө кезээде арыг-силиг, аштыг-чемниг, чугаа-сооттуг олурар улус чүве.

Ынчангаш буянын кижилеривиске чаа үнгөн Дагаа чылында бо

одуругларны тураскааттывыс: Баян-Тала суур бажың Малы-биле каастап алган, Барыксанчыг, кириксенчиг, Бады, Маңмаа Ондарларны.

Аарыг-аржык тегербезин, Аас-кежи бүргеп турзун. Дагаа чылдың нүүрүнде Тамчык, буян көөр болзун.

Чадаананың, Баян-Таланың бөлүк чурттакчыларының мурнундан Аля МОНГУШ.

Хоорай, кожуун чагыргаларына

Таарымчалыг эвес-тир

Ак-Довурак хоорайда чонга таарымча чок чүүлдер көвүдөп турар.

Кыдыкы Рабочая, Набережная, Заречная болгаш өске-даа кудумчуларда — хоорайдан 2-3 км ырак черлерде кырган-диче пенсионерлер чурттап турар. Хүн бүрүнүң чугула хереглел бараанары болур шай, дус, чигир, хлеб дээш, өске-даа чүүлдерни Постоянный, Тудугжулар суурларның садигларындан садып ап турар. Моон мурнунда таңныыл албан чериниң бажыңына, хлеб заводунга ларек турда, чонга эптиг, таарымчалыг турган. Ам олар дүшкен. Постоянныйга ажаалга

банкызы турган, ону 2003 чылда база дүжүргөш, Кызыл-Мажалыкка кадып каан. Пенсиязын ынаар шилчидип алганнар берге байдалга таварышкан.

Барыын-Хемчик кожуунга моон мурнунда нотариус турда, чонга дыка эптиг турган. Бажыңбалгат эде кылдырар докумен-тилер кылдыртырга, ам ыяап-ла Чадаана чедер алган. Техниктиг бүрүткел бюрозунуң ажилдакчылары бажың эзелериниң холда туткан документилен эки хына-вайн, ынаар чорудуптарга, олар

шын эвес болур. Ол документи-лерни кылдырарга, 500 ажыг рубль чарыгдаттынар. Кожуунга кылып турган болза, элээн орулга кирер хире. Чырык өртөөн хоорай кыдыында чурттакчылар төлөп турда-ла, «төлөвөөн сен» дээш өжүрери чаңыл апарган. Ооң уламындан күштүг токтан холо-дильник, телевизор үрелир-дир. Бо таарымча чок байдалды эдери-биле хоорай, кожуун чагыргалары дарый хемчег алыры негеттинип турар.

Багыт-оол БАЙКАРА.

Ак-Довурак.

Аныяндан бүдүштүг

ХУУДА АЖЫЛ-АГЫЙЛЫГ

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры база Ленин ордениниң эдилекчизи Эрестол Даржаевич Даржааның ады «XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп Тывада бир дугаар парлаттынган төөгүлүг дептерде чырыттынган.

Тожунуң Адыр-Кежиге оон өг-бүлезинге таптыг-ла бежен чыл бурунгаар бичи Лида төрүт-түнген. Лидия Тоора-Хемге орту-мак школаны дооскаш, 1970 чылда Кызылдың садиг училищезинге бухгалтер мергежилди чедип алган. Удаваанда Адыр-Кежиге садигжылай берген. Оон «Тоора-Хем» совхозка кол мергежилниң аайы-биле бухгалтер апарган.

Ол-ла кожуунуң «Май 1» совхозка 1990 чылга чедир ферма эргелекчилеп, коллективин кожуун туржук, республикага безин көзүлдүр удуртуп турган. Чаартылгалыг чаа амыдыралдың агымы-биле Лидия Чаа-Хөл хемниң унунга «Ак-

Туруг» совхозка столовая эргелекчилеп, хову турлагларындан бээр ажил-ишчилерни аш-чем-биле үзүк чокка хандырып-даа турган. А Тываның Россияга каттышканындан бээр 50 чыл оюнга уткуштур «Алдын-Булак» шайлааракты кымны мурнай ажиткаш, эрткен-дүшкен чонну дүн-хүн чок аш-чем-биле хандырып эгелээш. Ол-ла үеде өөнүң ээзи Володя-биле №1 «Манчы-Суур» аттыг хлеб быжыраар черни ажыдып, аңаа далган, тарааны электри күжү-биле болбаа-зырадырын база чедип алганнар.

Аныяк өг-бүлө 1996 чылда Кызылга келгеш, чүгле ыяш-

биле одаар хлеб быжыраар черни ажиткан. Электри-биле кургадып каан хлебке көөрдө, от-көзүңгө хөөдүп быжырган хлеб шынарлыг, чыды безин чаагай бооп турган.

2000 чылдар үезинде Лида биле Володя Кошкар-оолдар «Биче-буурай чоннуң корпорациязы» деп ниитилелдин кижигүннери бооп, чонну аш-чем-биле хандыраарына улам мергежип, боттарының садып алган машина-техниказының бүдүрүкчү ажыын көрө бергеннер.

Кошкар-оолдарның өг-бүлөзи ийи кыстыг, 5 уйнукутг. Олар амгы үеде Кызыл хоорайның бир кудумчусунда уругдарына бажың-балгат тудуп берип, амы-хууда ажил-агыйлыг чурттап орат.

Каадыр-оол БЕГЗИ.

Кызыл хоорай.

Эр мөзү

ТАНЫШ-ДАА ТУРГАН МЕН

1965 чыл. Көдээ ажил-агый техника бүдүрүлгезиниң автопарыгының чолаачызы Оюн-оол Чаш-оолович Тюлюш-биле дыка таныш турган мен. Аңаа ажилдап турган орус, тыва чолаачыларның эң аныяа кижилер чүве. Ынчан Эрзин, Тес-Хемниң малчыннарына дус эккээри-биле Өвүрнүң ыдыктыг Дус-Даанче автопарктың машиналары шуужуптар. Өвүр оглу Оюн-оол Тюлюш ону баштап чоруур. Чолаачылар Александр Семинов, Анатолий Шумов, Альберто Пивоваров, Иван Мухин, Алексей Красноперов олар үргүлчү кады чоруур, бот-боттарын хүндүлежири-даа кончуг. Самагалдай биле Хандагайты аразының оруу онгул-чингил, ээр-дагыр турган. Ынчангы «ГАЗ-51» марка-ларлыг машиналарның шаа-ла ол ыйнаан, Орукку шынаазының Ак-Булуңга орук ара бөлүү-биле хонар турган. Ачамның дилээ-биле Оюн-оол суугу дег улуг дусту өөвүске дүжүрүп бээр кижилер.

Харызынга ачам, Айыыжы Шириин-оол сейнээн дөгери, изиг-ханадыр ийикпе, тарбагының эдин дүлүп хүндүлээр турган. Орус чолаачылар ногаан кулча, чесногун, хлевин кезип чемненирлер. Шала сезиктиг эвеспе. Чалыы, чараш Өвүр оглу Оюн-оол тоор эвес, бүдүн таргаан будун, бүдүн шаажан ишти тырткан иштин омааш-омаажы-биле ижиптер эр-дир. Тес-Хемге өскөн-төрөөн Александр Семинов биле Анатолий Шумов база ындыг. Ачам оолдары ышкаш оолдарны сыгап чемгерер кижилер.

Бир катап хар тайгалар кырынга күзүңгү күскү хүн караанга чайынналдыр чаапкан турда, Саша Семинов бөлүк машиналар баштап алгаш келген. Ачам малчыннар хуралынче чоруй барган чүведир. Орус оолдар холдарында борбак-сарбак чүвөлөрлиг келген. Авамның холунга бүдүн шайны Саша тутсупкан. Толя дүңзе таакпыны аптара кырынга салып кааш: «Кырган-ачайга бээр, ол даңазына таакпылаар, авай» — дээн. Альберто — бир хлебтиг, Иван — пряниктерлиг, Алеша кижилер бажы дег арбуз эккелген. Авам орус оолдарына дыка өөрөөш. Саша чоруурда артында:

«Авай, сээң оол Тюлюш ам база кээр» — деп чугаалаан дээр. 1977 чылда ук көдээ ажил-агый техниказына бухгалтер-диспетчер бооп ажилдап турдум, ол дугайын Оюн-оол Чаш-оолович Тюлюш хөлчөк өөрүп чугаалаар чүве. Ажылынга бердинген, карак кызыл чолаачы Оюн-оол Тюлюш Эрзин, Тестиң чонунуң хүндүт-келин чаалап алган, дыка онза эр турган. Эр кижилер чүгле төрөл бөлүүңгө эвес, ниити тыва чонунга бараан болуп, ат-алдарлыг болуру — амыр эвес херек. Оюн-оол Тюлюш чедирер чүгүңгө дыка камныг, ак сеткилдиг, ыяап өй-шаанда эккээр турган.

Оюн-оол Чаш-оолович Тюлюш рынок шимчээшкени эгелеп турда, хүндүлүг дышта-нылгаже үнгөн. Ленинчи юбилей медалының, «Күш-ажылдың хоочуну» медалдың эдилекчизи. Өөнүң ээзи Долзатмаа Туматовна-биле кады бир оолду, кысты кижизидип өстүргөн. Ам хоочун өг-бүлө хууда мал азырап, ажил-агыйын сайзырадып чоруур.

Моторк ТИРЧИН,
РФ-тиң Журналистер эви-лелиниң кижигүнү.

КОТТЕДЖ БАЖЫҢ – КУЛЬТУРЛУГ АМЫДЫРАЛДЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Даштык кинолардан коттедж бажыңнарда чурттап, амыдыралдың кандыг-даа байдалында боттарында бар аргаларны тергип эки ажыглап билир, чогадыкчы езу-биле бай-шыырак амыдырап чоруур кижилерни бо-ла магадап көөр болгай бис.

Коттедж бажың – амгы үениң чаа негелделеринге дүүштүр чурттаар культурлуг, бай амыдыралдың көскү демдээ, херечизи, символу. Тывада чурттап чоруур кижээ ыңдыг бажың дугайында күзээри, бодаары безин бергезин боттарыныс билер болгай бис. Амгы хүннерде ол кайгамчык оран-сава боду-ла аалдап келген дег, «НИНОВАКС» деп фирма республиканың чурттаакчыларына коттедж бажыңнар тудуп алырынга бодунуң төлевилелдерин саналдап, ол чурттаар чаа оран-сава дугайында баштайгы билишкннерни кижилерге берип эгелээн. Эрткен 2004 чылдың декабрь 3-тен 5-ке чедир Кызыл хоорайга болуп эрткен «ТываЭкспо-2004» деп ярмарка-делгелге «НИНОВАКС» фирманың төлевилели-биле кылган мини-завод болгаш ооң бүдүргени тудуг материалдары хамыкты кайгаткан.

Ам ук чаа тудуг организациязы «НИНОВАКС» фирма-биле таныжа кааптаалыңар. Ооң директору Андрей Тулушович Стал-оолдун биске дыңнатканы-биле алырга, ооң алыс төвү Новосибирск хоорайда коттедж бажыңнар тудар «НИНОВАКС» КХН деп фирма бооп турар. Ооң чингине директору аныяанда-ла Новосибирскиге институт доозуп, тудуг инженери эртем чедип алган **Нина Федоровна Полубоярова** бооп турар. Чурттап-тудуг рыногунда ол фирма 14 чыл ажылдап чоруур. «НИНОВАКС» чүгүле Новосибирск хоорайга, обласка эвес, Кемерово, Чита областарга, Алтай крайга коттедж бажыңнарны тудуп турар. Ам ук фирманың бир салбыры Тывада чедип келгени бо.

Бисти, бир дугаарында, коттедж бажың тудар тудуг материалдары сонургаткан. Ол дугайын Андрей Тулушович мынчаар харыылаан. Коттедж бажыңнар тударына пеногазобетон деп тускай блоктар кылдыр хевирлээн тудуг материалы ажыглаттынар. Оларны кылырда элезин, цемент, суг, оларны хөөдер пенообразователь деп бүдүмел ажыглаттынар. Ук пеногазобетон деп тудуг материалы суг, өл-шык, изиг-соок белем эрттирбес, үе эрткен тудум быжыгы, кадды дам баар. Бистиң ажыглап чаңыкканыыс туйубуга денээрге, пеногазобетоннуң эки талалары дыка хөй. Бирээде, ону кылыры туйубу бүдүреринден чарыгалды 15-20 катан, өртээ 2-3 катан эвээш. Ийиде, пеногазобетон чылыгыны дыка камгалаар, деткир. Үште, ол туйубуга көөрдө, белем үрелбес, дыка үр турар тудуг материалы. Оон аңгыда ол экологтук арыг, санитар-гигиеналыг шынарының талазы-биле ыяшка чоок, отка өрттенмес, ирип баксыравас. Пеногазобетонну тудар бажыңның аайы-биле блоктарын бичеледи азы улгаттырып, климат аайы-биле соок азы изиг эрттирбес кылдыр, быжыг азы элээн чик кылдыр кылып ап болур. Ол кайгамчык эки тудуг материалы «Суликон» деп фирманың чингине директору, техниктиг эртемнерин профессор **Юрий Николаевич Петерсон** ажылдап кылган. Ук технологияны ЮНЕСКО экология талазы-биле арыг эң эки тудуг материалы деп үнелээн, Россияның күрүне тудуг комиссиязы база шынарын деткип, ажыгдалга калбаа-биле кирер кылдыр бадылаан.

Амгы хүннерде ук чаа технологияны Кыдат Улус Республика бүрүнү-биле деткип, туйубу кылыр заводтарының хөй кезин хаап,

200 ажыг пеногазобетон кылыр улуг заводтарны тудуп тургузуп эгелээн.

Коттедж бажың тудар тудуг материалын, каксы-даа бол, билип алдывыс. Пеногазобетон-биле бүдүн коттедж бажыңны тударының чарыгалды кайы хире болурул? Чижээ, бир садып алыкчы чагыг кириген дижик. «НИНОВАКС» фирма ол талазы-биле ортумак болгаш оон куду орулгалыг садып алыкчыларга таарымчалыг байдалды тургузарын доктаамал өөренип көрүп турар. Коттедж бажыңның өртээ улуг эвес болур. 1 кв.м. 10 муң рубль болур. Өске фирмалар 1 кв.м. дээш 20 муң азы оон-даа хөй өртөкти негеп турар. Ынчап кээрге, «НИНОВАКС»-ка 80 кв.м. коттедж бажың туттурары дээш, 800 муң рубльди төлээр. Ол дээрге Кызыл хоорайда үш өрээл чаагайжыды туттунган квартира өртээ-биле дең. Үш өрээл квартира садып алырының орнунга оон-даа хөй өрээлдерлиг бүдүн коттедж туттуруп алганы дээрле-дир. Оон ыңай ортумактан куду орулгалыг садып алыкчыларга 400 муңдан 600 муң рубльге чедир коттедж бажыңнар тударын планнап турар.

Бир коттедж бажыңны 6-8 ай

«НИНОВАКС» фирманың директору Андрей Тулушович Стал-оол.

ПРОЕКТ К-А-Ф-87,9

ООО «Н и НОВАКС»

Маленький, но хороший

иштинде тудары көрдүнгөн. «НИНОВАКС» трест принциви-биле ажылдап турар. Тудуг материалдарының чедиркичилери, бүдүрүкчүлери-даа, тускай специализаттыңан ажылдар кылыр подрядчик организациялар-даа бар. Бедик харыысалгалыг тудуг организациялары ышкаш, фирма керээлер чарып, төлевилел-смета документилер тургузуп, техниктиг байдалдарны өөренип көрүп ажылдап турар.

Тывага коттедж бажыңнар тударына Германияның Дрезден хоорайга тудуг болгаш даг технологиязы талазы-биле университет дооскан **Гюнтер Лопенс Пауль** деп тудуг инженери чалаткан. Ол Германияга 142 коттедж бажыңнарны туткан, ооң бедик аргадуржулганы канчаар-даа аажок ажыктыг, Россияның тудуг рыногунда чоокта чаа ажыглаттынып эгелээн тудуг материалдары аңаа шагда-ла билдингир. Оон ыңай Красноярскиге политехниктиг институт дооскан, Санкт-Петербургта тудуг-архитектура университетинин «Конструкция болгаш тудуг кылыгыларының технологиязы» деп кафедраның аспирантызы, тудуг инженери **Аяс Владимирович Хунай-оол** база ук ажылда киржип турар. Ооң бижээни «Чарылбас, бедик шынарлыг, быжыг, чылыг тудар бетон» деп диссертация ажылы улуг үнелелди алган.

Тывага коттедж бажыңнар тудуун чүгө өске девискээрлеринден чик чорудар деп турарын Андрей Тулушович мынчаар тайылбырлады. Чаа технология-биле ажылдап турар болгаш, «НИНОВАКС» тудуг материалдары боду бүдүрүп, республика-ла мини-заводтарда пеногазобетондан кылган блоктарны кылып үндүрүп турар. Ындыг бажыңнар тудуу Новосибирск, Кемерово областарда, Хакасия Республикада болгаш өске-даа девискээрлерде калбаа-биле негтерээн. «НИНОВАКС»-тың Тывада салбырының сорулгазы – ук тудуг материалдарындан коттедж бажыңнарны Тывага тудуп эгелээр. Бир эвес ук арга-дуржулганы кожууннарда тудуг организациялары үлегерлеп аар деп күзезе, чаа фирманың удурткучулары улуг өөрүшкү-биле оларга дузалажыр. Инженер-тудугчу **Кызыл-оол Чимит-Доржуевич Монгуштуң** удуртканы «Медстрой» КХН шагда-ла олче угла-нышыкканын ажылдап, чаа технология эзугаар Тывага коттедж бажыңнар тудуун тудуг материалдары-биле хандырап кол чедиркичи апарган. Ооң тургусканы мини-заводтар технология документация, дериг-херексел-биле долузу-биле четчеленген. Оон ыңай пеногазобетон тудуг материалдары кылырынга бедик, улуг мергежил херекчок, чүгүлө

ажылдың бүдүрүкчүлүү херек. Ажылдың шак ыңдыг бөдүүнү көдээ черлериниң чурттаакчыларына боттары-ла бажыңнарны тудуп ап болур арганы берип турар. Пеногазобетон бүдүреринге кандыг-бир онзагай чиг эт херекчок, чүгүлө элезин, цемент, суг херек. Техника, чылыгга хамаарышкан санаашкынар-биле «Тывагражданпроект» КУБ амгы үеде туйубу-биле туттунган бажыңның ханазы 1 м. 42 см., а пеногазобетондан туттунар бажыңның ханазы 40 см. болур деп санал турар.

Коттедж бажыңнарны аргалыг-ла болза, ыштыг хоорайга эвес, экология талазы-биле арыг черлерге тудары күзенчиг. Кызылдың «Тайга» станциязы ышкаш чараш черлерге садыгларлыг, эмнелгелерлиг, школаларлыг коттедж бажыңнардан бүткен суурлар турупса, көрүштүг-ле. Оон ыңай Кызыл хоорайда Улуг-Хемниң оң талазында база Бай-Хаак кудумчузунда коттедж бажыңнар тударының топографтыг, геодезистиг шинчилел ажылдары чоруп эгелээн. Бо хүннерге чедир коттедж бажың туттуруп аары-биле «НИНОВАКС» фирмада 58 чагыг кирген.

«НИНОВАКС» КХН-ниң «Хүннээрктиг бажың – өгбүлениң одаа» деп программасында коттедж бажыңнар дугайында мынчаар айыткан.

1.Тудуг материалдары соок радиация үндүрбес, кижиге аллергия тывылдырап чыттыг болбас, олар хүннүң, сылдыстарның кижиге көзүлбес кадыкка эргежок чугула энергиязын эрттирер ужурлуг.

2.Аңгы чылыг бүдүрер одалгалыг, суг хандырап системалыг, электри четкилиг болуру — айыыл чок чурттаарының кол магадылалы.

3.Чурттаар бажыңның шалазы чылыг үндүрүп турар болур ужурлуг.

4.Бажың бүрүзү чунар-бажың, сауналыг болур.

5.Бажың чанынга теплица тудуп аар.

6.Кухня, столовая делгем болур.

7.Ногаа шыгжаар погребтиг болуру эргежок чугула.

8.2-3 машина кире бээр гараж, септелге мастерскаязы ыяп херек.

9.Өрээлдерниң аразынга чылыг тарадыр системалыг болур.

10.Соңгаларның рамаларын быжыг ыяш материал-биле кылып, делегет стандарттыг шилдер-биле шилдээр.

11.Бажың даштынга чараш сад участоктук болур. Ол бүгү санитар дүрүмү эзугаар шыңгы ажаалдага, камгалалга турар.

12.Машиналар турар стоянкаларыг болур.

13.Бичии уруглар ойнаар хоорайжыгаштыг, улуг кижилер каддын быжыглаар спорт шөлдүг болур.

14.Эштир бассейнниг болур. Бир эвес бассейн бажың иштинге болза, агаар кирер вентиляциялыг болур.

Ынчангаш коттедж бажың туттунар талазы-биле сонургалдыг кижилер Кызыл хоорайда Шетинкин-Кравченко кудумчузунда №57 бажыңда №3 офиске кээп болур. Азы 3-77-97 болгаш 1-19-57 телефон номерлеринче долгап болур.

Тыва чуртувус, Кызыл хоорайыыс, өске-даа кожууннар төптери чараш болзун, шалпыкын сайзыразын деп күзээр болзувусса, кижиге бүрүзү чогадыкчы езу-биле күженишкнниг ажылдап, бай-шыдалдыг болуп, коттедж бажыңнарга чурттаар ужурлуг бис.

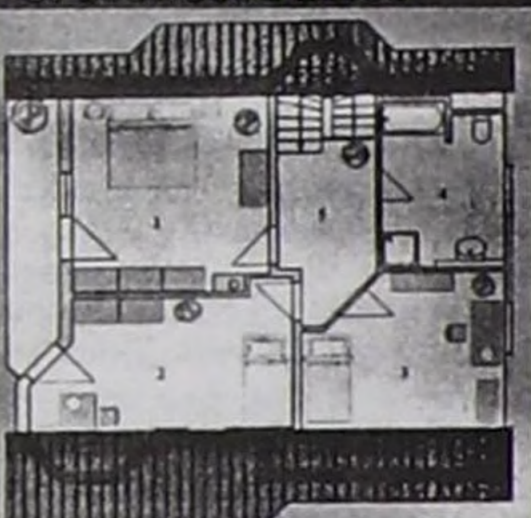
Борис ОНДАР.

ПРОЕКТ К-А-Ф-87.9 Общая площадь 87.90

План первого этажа

1. Кабинет 6.30
2. Холл 9.90
3. Туалет 2.30
4. Кухня 5.80
5. Гост/Стол 21.60

План мансарды

1. Спальня 11.60
2. Спальня 9.90
3. Спальня 8.80
4. Ванная 5.70
5. Холл 6.00

Василий Балчий-оолдун тырттырган чуруктары.

ОЮН АЛЫШКЫЛАР — ДАЙЫНЧЫ БОЛГАШ ТАЙБЫҢ ИШТЕ

Айыыжы

Элегес чурттуг Оюн Часыгбай ашак-кадайның фронтуже чоруткан дөрт оолдарының үжү Тыва-зынче ээл чанып келген, бирээзи — Айыыжы ээл келбээн. Ол Дубно дээш кадыг-дошкун тулчушкунга чалыы назынындан чарылган. Ооң мага-бодун кады төрөөннери — дуңмазы Седип-оол, ийи акызы Ойдууа биле Хүүлөңмей болгаш эш-өөрү — эскадроннун дайынчылары — Дубно хоорайның чевээнде орнукушудуп кааннар, ол украин черде кезээ мөңгөде артып калган. Айыыжы — ада-иезиниң үш дугаар оглу. Ол 1915 чылда Элегеске төртүтүнгөн. 1937-1939 чылдарда Араттың Революстуг шеринге албан эрттирип чораан. Тускай мергежили — чолаачы. Тыва Арат Республиканың Сайытгар Чөвүлелинге чолаачылап ажилдап тургаш, Ада-чурттуң Улуг дайынынче эки туразы-биле чоруткан. Айыыжы техникага аажок хандыкшылдыг кижичи чораан чүве-дир. Бир эвес дайынче чорбаан азы оон дириг чанып келген болза, ол тыва аныяктардан баштайгы инженерлериниң бирээзи турган боор. Чолаачылап ажилдап тургаш, инженер болур күзелин бо-ла илереди бээр турган кижичи дээр. Эш-өөрүнүң сактыышкынындан алырга, ол машина-техникага хамаарышкан доктаамал номчуп чоруур номнуг турган кижичи-дир. Ооң ол күзели боттанмай барган, ол өске эш-өөрү-биле дайындыва хапкан. Анаа дайынчы Оюн Айыыжы Часыгбай оглу 1-ги взводтуң 1-ги салбырынга Держано — Ровно — Сурмичи — Дубно дээш тулчушкуннарга эрес-дидим, маадырлыг чоруун көргүскен. Дубно хоорай дээш тулчушкунга белеткел чоруп турда, кончуг дүшкүрлүг, чымыштыг үе-шакта Айыыжы комиссар Байскланга билдиришикин эккеп тудускан. Ында мынча деп бижээн болган: “Фашистер-биле кадыг-дошкун тулчушкунче кирип тургаш дилээрим болза, мени нам кежигүнүңе хүлээп ап көрүңер. Дедир ээл келбемизе, мени ТАРН-ның кежигүнү кылдыр санаар силер”.

Оюн Айыыжы

Дубно дээш тулчушкун оон киришкени сөөлгү тулчушкун болган, ол аңаа маадырлыгы-биле өлгөн. Айыыжының билдиришикинге бижээн дилээр комиссар Байскланга нам кежигүнү эш-өөрүңе, эскадроннун дайынчыларына номчуп таныштырган. Оюн Айыыжы Часыгбай оглу дайынчы эш-өөрүнүң угаан-медерелинге, сагыш-сеткилинге Төрөөн чурттуң чаныш-сыныш чок патриоду бооп артып калган.

Оюн Часыгбай дөрт оглун Кызылдың паром аксынга үдеп тургаш, оларга дөрт чараш даш сөөңеп йөрээнин үстүнде бижээн бис. Ынчан аңаа бир чиктиг таварылга болган чүве-дир. Ачазының сөөңөөн дажын Айыыжы душ бооп оскунуптарга, оозу даштан дашче дамчаш, сугже мойт-ла дээр. “Па,

элдептин ала!” Часыгбай ашак чүгле ынча дээр дээр. Ол таварылганы Ойдууа, Хүүлөңмей, Седип-оол Айыыжыны Дубнога ажаап тургаш, сагынганнар дээр. Ол дугайын Улуг-Хем эринге эки турачыларны уткуп тура, ада-иези база сактып чугаалашкан чер ажилдап турган.

Оюн Айыыжы фронтуга хайгыылчы бооп дайылдажып чораан. Узун, бедик, мөге-шыырак эр боорга, эскадрон командьлалы ону өске эш-өөрү-биле кады хайгыылчы удаа-дараа чорудуп турган. Ровно хоорайны хостаар мурнунда полк командириниң даалгазын езугаар капитан Кечилоол хайгыылчы чеди дайынчыны (аразында Айыыжы база бар) чорутканын үстүнде бижээн бис. Айыыжы кыс дуңмазынга чоруткан чагаазында мынча деп бижээн: “Мен хайгыылчы бооп дайылдажып чор мен. Бо дээрге кончуг берге болгаш харысалгалыг ажил, ынчалза-даа ажырбас — гвардейжилер кандыг-даа бергелерге торлур эвес. Дүүн дүне, дайынчы даалга күүседип чорааш, неделя иштинде хайгаарап келгенивис ийи фрицти тудуп алган бис. Оларның бирээзин мен чүктээш басыпкан мен, ол немец менден улуг мага-боттуг, сойлукуң аарын чүү дээр! Ам бодап көр даан, дүңмам, акың кайи хире мөге-шыырак апарган-дыр”.

Хайгыылчы командьлалдың караа болгаш кулаа дидир. Оюн Айыыжы Часыгбай оглу дайылдажып чораан шериг кезээниң караа болгаш кулаа бооп чорааш, чырыткылыг келир үе дээш амыттынын берген эрес-дидим дайынчы, хайгыылчы-дыр. Айыыжының маадырлыг чоруу “Дайынчы шылгалар” деп медаль-биле демделеттинген.

Ынак оглунуң дайындан ээл келбээни Оюн ашак-кадай кадыгы-быжы-биле шыдажып эрткеннер. Ооң бир чылдагыны: Оюн алышкыларның ада-иези орус өг-бүлелерниң качыгалды, каражызы оларнындан артык, ажыг дээрзин угаап-билеп турганнар. Ол, шынап-ла, ындыг болган. Сарыг-Септен чоруткан алды Шумов алышкыларның үжү, Туранда Хомутовтарның дөрт оглунуң база үжү, Черби чурттуг Симакотарның сес оглунуң чедизи, Дүрген суурдан чоруткан Кудрявцевтериниң дөрт оглундан чаңгызы-даа ээл келбээн.

Сагыш-сеткил балыын үе-шаг эмнээр дидир. Ол черле шын. Үе эрктен тудум качыгдалдың, каражаның аарышкылыгы чоорту намдап бар чыдар. Ынчалза-даа ол когу-биле кайын үстүр ийик. Кезек-кезек болгаш качыгдалды, муңгаралды, кударалды катап эгидип кээр. Аңаа удур чаңгыс арга — амыдыралче идепкейлиг ханылап кирери. Мону Оюн алышкыларның ада-иези ыяк билер болгаш арткан ажы-төлү дээш, амыдырал-чуртталгазы дээш тайбың ажил-ишче бүрүн шымын бергеннер.

Ойдууа

Оюн алышкыларның эң улуу

Ойдууа чораан. Ол 1910 чылда Элегеске төртүтүнгөн. Ооң аныяк-чалыы чылдары Салчак Тока аттыг күрээномга эрткен. Баштай Ойдууа бөдүүн ажилчин бооп ажилдап турган. Сөөлүнде барып хову бригаданы удуртуп баштай берген. Күрээномнун чер ажил-агыыи шору сайзыралдыг турган. Кур черни трактор-биле аңдарып илтиртээш, аңаа тараа үрезинин чапкаш, Элегес хемниң суу-биле суггарып турганын хоочун Оюн Опеен тода сактып олурар болду. Тыва чурту баштайгы бедик дүжүттү Элегестин сугаттыг шөлдөрүнден ажаап алган дизе, мында кандыг-даа хөөрем чок ийин.

Күрээном чер ажилына тракторну ажылгап эгелээр баштайгы ажил-агыларның бирээзи. Буга-шары кожуп алгаш, Тракторга канчап деңээр! Чалгаа-шүшпөң кижилерни Чавыдакка канчап деңээр!

деп ырлажып турар шагда Ойдууа Элегестин идепкейжи, мурнакчы кижилериниң бирээзи турган.

1937-1939 чылдарда Ойдууа Араттың Революстуг шеринге албан эрттирген. Маңаа Оюн алышкыларга хамаарыштыр демдегеп каар бир чүүл бар: шериг албанынга олар хары угда барганнар, хары угда эрттиргеннер азы 1937-1939 чылдарда. Ооң чылдагыны, бирээде, аныяк-чалыы эрлерни ол шагда шериг албанынче чылдың келдиртип турбаан, ийиде, Ойдууа дунмаларын эдерткеш, шериг албанынче боттары чорупкан алышкылар бооп-тур. Дунмалары Ойдууаны аажок хүндүлээр болгаш акызының сөзү оларга хоойлу-дүрүм-биле дөмей турган чүве-дир. Ойдууаның шеригге чедип алган мергежили — артиллерист. Мынчап кээрде, Оюн алышкылар дайын эгелээр мурнунда-ла боттарын Ада-чуртун камгалаарына ыяк белеткеп алган эрлер бооп-тур.

Шериг албанындан халашкаш, Ойдууа Элегеске катап чедип келген. Ооң ам шыырак билиглиги кижичи апарганын чаңгыс чер-чуртулары дораан эскерип каан. Ынчангаш-ла боор, элегесчилер ону сумузуңуң даргазынга соңуп алганнар. Ол албанга ажилдап турда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр. Ооң баштайгы хүннеринде эгелээр Ойдууа маадырлыг Кызыл Шериге белек, дузаламчы чыырынга тергиин идепкейлиг болган. Архив документилеринден ап көөрге, чүгле 1941 чылда Элегес сумуздан беш чүс баш дайынчы аъттарны фронтуже чоруткан бооп турар. Ол дээрге Ойдууаның чоруткан ажилының түңгөли-дир.

1943 чылдың тос айның 1-де Кызылдың паром аксынга тыва эки турачыларны дайынче үдеп турда, Оюн Часыгбай улуг Ойдууага мындыг чагыг берген чүве-дир: “А сен, оглум, улуг кижичи дунмаларың карактап чоруур дунма!” Ойдууа ынчан 33 харлыг турган. Ол өг-бүлелиг, чаңгыс кыс уруглуг, амыдыралды угаап-биле берген эр турган. Уруунуң адын Алакпаа дээр чүве-дир.

Ойдууа дунмалары-биле кады улуг лейтенант Оюн Оолактың взводунга дайылдажып чораан. Взвод командири Оолак кончуг негелделиг кижичи чораан дидир. Тамбов хоорайга аъттыг шериг школазын дооскаш, төрөөн Тыва-зынче кадрнаа офицер бооп чанып келген. Араттың Революстуг Шеринге янзы-бүрү албан-ду-жаалдарга ажилдап чораан. Оюн алышкыларның үжү, взвод командиринден аңгыда база бир “командирлиг” чорааннар дээр. Ол дээрге Ойдууа-дыр. Ойдууа дунмаларын үргүлчү сургаар чораан. “Часыгбайның оолдары эр хейлер дидир кылдыр дайылдажылынар! Ада-иевистиң аталдарын бедик тудулаңар” — деп, Ойдууа дунмаларына үргүлчү чагып чораан. Ол дунмалары-биле кады Держано суур, Ровно хоорай дээш тулчушкуннарга эрес-дидим киришкен. А Дубно хоорай дээш тулчушкун эң аар-берге тулчушкуннарың бирээзи болган. Оюн алышкылар маңаа канчаар демисешкеннерил? Чүлдүм баштадыр дөрт Оюн алышкылар даң бажында дайзынның турлаан оюп эрткеш, оларның тылындан халдап киргеннер. Улуг лейтенант Оолак взводун көдүргөш база-ла атакаже шургул кирген. Хеме шурал орган дайзын-нарже Айыыжы биле Седип-оол алышкылар гранаталарны улай-улай шывадапканнар. Частыышкын-даа күштүг болган. Ол-ла дораан Седип-оол хол пулемеду-биле фашистерни “тарбыдап” кирипкен. Бо тулчушкунга Айыыжы амы-тынындан чарылган. Ойдууа биле Хүүлөңмей балыг-латкан. Чаңгыс Седип-оол тулчуп артып калган. Дараазында тулчушкунга Седип-оол аар балыг-латкан болгаш госпитальже кирген. Ынчалза-даа ол аар-берге тулчушкун үре-түңнелдиг бооп доозулган: Дубно хоорай хостаттынган.

1944 чылдың августа тыва эки турачыларның кол кезин төрөөн Тыва-зынче чанып келген болгай. Ойдууа биле Хүүлөңмей база олар-биле кады чанып келгеннер. А Седип-оол госпитальда эмнетинип чыдып калган болган. Хеймер оглу дириг артканынга Часыгбай биле Көкеек аажок-ла өөрээннер.

Ойдууаның дайынчы ачы-хавыяазы Алдар ордениниң III чергези-биле, Ада-чурттуң дайыны орденини II чергези, ТАР-ның Республика ордени болгаш медальдар-биле демделеттинген.

Дайын соонда Ойдууа төрөөн сууру Суг-Бажынга (Кочетовога) чурттап, “Коммунизмин херели” колхозка ажилдап чораан. Ол төрөөн черинден кайнаар-даа чорбаан, кайнаар-даа көшпээн.

Оңгар-Хову — Таңды кожуунда эң тараалаң ораннарның бирээзи. Ойдууа Оңгар-Ховуга бригадирлеп шаг болган. Колхоз даргазынга Вячеслав Иванович Рудин ажилдап турда, Ойдууа Оңгар-Ховуга бригадирлевишаан, Рудиниң оралакчызы турган.

1970 чыл магалыг тараалаң чыл

болган. Ынчан Оңгар-Хову бригаданың Шангыр Пиче-оолович Куулар-биле кады чедер берген бис. Шангыр Пиче-ооловичынчан улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитетиниң даргазы чүве, а мен партия райкомунун ийги секретарына ажилдап турган мен. Шаңда дөңнели берген чыдар оваа-оваа кызыл-тастың элбээн кайгап ханмаан бис. Он ажыг чүкү машиналарына чүдүргөш, Кызылче сөөртүп турда-ла, оваа тарааның эвээже-вези шуут кайгамчык дивес силер бе. Ынчанмай канчаар: тараа шөлдөрүндө чээрби хире комбайннарның бастырган тараазын он хире машина шаңча үзүк чокка сөөртүп эккеп, төп турда, Оңгар-Ховудан “Коммунизмин херели” совхоз чылдың-на он ажыг муң тонна эки шынарлыг кызыл-тасты, арбайны, суланы ажаап ап турду. Ындыг магалыг оранга ындыг бедик дүжүттү Ойдууа та чеже чүе иштинде ажаап ап келген кижичи чүве. Бригадирлеп турган үезинде Ойдууа Кызылдың көдээ ажил-агыи школазын чедишкенин доозуп алган. Арга-дуржулгазы эгээртинмес-даа болза, эртем-билиин бедидип чораан бурунгаар депшилгелиг кижичи-дир ийин.

Хову, чер ажилында карак кызыл ажылы дээш Ойдууа Чазак шаңналдарына каш катап четкен. Ооң хөрөөн “Хүндүлелдин Демдээ” орден “Кур болгаш куруккан черни шингээткени дээш” деп медаль каастап чораан.

Ойдууаның күш-ажыл намдары чер ажилында эгелээр, чер ажилы-биле доозулган бооп турар. Оңгар-Ховуга бригадирлеп шаанга киргеш, оон-на хүндүлүг дыштанылгаже үнген кижичи чүве-дир.

Ойдууаны кончуг мөге кижичи дидир. Черле ынча Оюн алышкылар — шупту мөге эрлер. Бир чылын Хендерге тос кожуунун мөгелери чыгып кээп хүрешкен. Бо хүрештин төңчүзүнде артып калган дөрт мөге — Оюн алышкылар болган-дыр. Алышкылар дөртелээ ачыр-дачыр тудушкан соонда, Ойдууа шүүлген. Таңды кожуунунга улуска белек октапнас Роман дээр орус мөге тыпты берген. Кончуг-даа хүрежир кижичи чүве-дир. Тыва хүрештин аргаларын шуптузун билер. Ол орус мөгени октаар кижичи чүгле Ойдууа турган. Ойдууа Арзылаң Чамыяңны безин октап чораан. Ынчанмай канчаар, ТАР-ның “Начыны” деп хүндүлүг аттыг чораан кижичи.

Кызылга бооп турган улуг байырлалга 1935 чылда хүрешкеш, үжүрүлешкен. Оон түңнел үндүрүп эки белеткелдиг келгеш, 1940 чылда 128 мөгениң хүрежинге киришкен. Шүглүп үнген-дир.

Мөге-шыырак талазы-биле Оюн алышкылар бугу Тываны кайгадып чораан улус деп хоочун Оюн Опеен сактып чугаалап олурар чорду. Хоочуннун сөстеринге, сактыышкынынга канчап бүүзү-ревес боор.

(Уланчылыг).

Маспык-оол КАРА-ООЛ.
ШАҢГЫР КУУЛАР.

НИИТИ ТИИЛЕЛГЕ ДЭЭШ

Ийги делегей дайынын өөскүткен фашист Германия биле империалисти Япония Евразияны жуптап алып сорулга-биле тайбың чурттарже ол-бо таладан халдап эгелээни билдингир-ле болгай. Ооң кадында Ада-чурттуң Улуг дайынының чорудуун, ол бүгү болушкуннарның кандыг байдалга болуп турганын массалыг информация чепсектеринде үзүктел чок чырыдып турар. Дайынның уржуктарының дугайында тодаргай сан-түңнү берип, “аңаа 50 миллион ажыг кижичи өлгөн, 35 ажыг миллион кижичи бертик-межел артан” дээр чиктекти болгаш оон-даа делгеренгей медээлерни болганчок-ла дамчыдып турар.

Ынчалза-даа сөөлгү үеде күрүнелер аразында “Ийги делегей дайынын ол чурттуң, бо чурттуң ачызында дооскан” деп марылдаалыг айтырыгның тургустунуп келгени кымга-даа чакыт эвес боор. Мен бодаарымга, дайынның доозулганы фашизмге удур тура халышкан чоннарның ниити чедишкени хире. Ада-чурттуң Улуг, ол ышкаш ийги делегей дайыннарынга Россияның ойнаан ролю улуг, ооң иштинге бистиң Тывавыстың Тиилелге кириген үлүг-хуузу бар.

Оор езу-биле халдап келген дайзынга удур туржуру дээрге удуп чыткан кижини хенертен оттургаш, боо тудускаш, караң-

гыже чорудуканы-биле дөмей ышкыжыл. Бистиң чуртувус 1941-1942 чылдарда бодунуң девискээринден элээр улуг черни эжеледип, хөй-хөй үлетпүр болгаш экономика объектилерин чидирген турган. Ынчалза-даа идеологияны үе-шаанда эде көрүп, кижилерге болгаш Ада-чуртка таарыштыр кылганы дыка улуг салдарлыг болган. Патриотчу чорукту тук кылганы, чурум-сагылганы быжыглааны, удуртулганы шын организастаны, кижилерниң хей-аьдын агитация болгаш пропаганда ачызы-биле бедиткени дыка улуг ужур-дузалыг болган деп бодаар мен.

Тыва Арат Республика ийги делегей дайынының үезинде СССР-ниң берге байдалда келгени билгеш, эл-найырлыгы сеткили-биле бодунуң эң-не чүгүрүк аъттары-биле, эң-не семис малдары-биле, чончун кылган эт-севи болгаш идик-хеви-биле дыка улуг дузаламчыны, деткимчени көргүскен. Тывалар фашистерни база боттарының дайзыннары кылдыр көрүп, ниити тиилелге дээш бодунуң үлүүн харам чокка кирип, эки турачы шеригжилерин фронтуже чоруткан. Тыва оолдар, кыстар дайын шөлдөрүнге маадырлыг чоруун көргүзүп, хөй-хөй хоорайлар болгаш суурларны хосташкан.

ССРЭ-ниң удуртулганының талазындан Тываның ачы-дузанынга харыы турбаан эвес, турган. Совет чазак тыва чонун патриотчу чоруун бедии-биле үнелеп, каш удаа өөрүп четтиргенин илереткен. Дыка хөй тыва фронтучулар дайын соонда төрөөн черинче хөй-хөй орден-медальдарлыг ээл чанып келген. Дайын шөлдөрүнге тулчушкуннарга Төрөөн чуртунуң тайбың чоруунга боттарының амыттынын өргүпкен эрес-дидим маадырларга тураскалдарны тургускан, оларның кезээ шагда дириг артар аттары-биле кудумчуларны, харын-даа суурларны адаан.

Очур-оол ООРЖАК.
Кызыл хоорай.

КУЛЬТУРА, ӨӨРЕДИЛГЕ, СПОРТ

АДЫН ЭДЕ АДАЗА

«Шын» солунуң бижикчилериниң бирээзи Хертек Сайын-оолович Ленов Тываның Алдан-Маадыр аттыг национал музейниң адын солуур айтырыг көдүргөн чагааны редакцияже чоруткан. Бүдүн республиканың эртен үези, амгы үези база келир үези-биле холбашкан бо улуг музейни Алдан-маадырлар дээр (алдан дургун-даа джигир) каш санныг эрес-кайгал кижилерниң ады-биле адааны үеге таарышпас дээрзин ол бижип турар. Тываның национал музейи келир үеге барып делегейге ат-сураа билдингир апаар, ооң барымдаазы бар, ынчангаш ооң адын эде көөрү чугула дээрзин автор бижээн.

Авторнуң бо чагаазында бижээн айтырыгга хамаарыштыр музей удурткучуларының санал-оналы мындыг.

Музейни эде адаар дугайында солун айтырыгны Х.С. Ленов тургузуп турар-дыр. Маргылдаалыг болуп болгу дег айтырыгны көдүрүп турар кижидир. Шынап-ла, алдан-маадырлар деп адаарывыс төөгүже ады кирген кижилерниң чурттап чораан үезинге, оларның кылып чораан кылдыныгларынга болгаш боттарының амы-хуузунга хамаарыштыр төөгү эртемдеринин-даа, бөдүүн чон аразындан-даа кижилерниң бодалдары, көрүжү аңгы-аңгы болуп турар. Кижиди бүрүзү бодунуң бодалын илередир эргелиг болганда, ону чүгө чугаалажып болбас боор.

Алдан-маадырлар Тываның төөгүзүнчө чөптүг чүве кылган кижилер кылдыр кирген төлээде, оларга хамаарыштыр төөгүнү кыска үеге эде көөрү берге. Ындыг-даа болза бо дугайты

эртем езузу-биле эптиг-чөптүг чугаалажып, сайгарып, шинчилеп, бодалдар солчушкунун кылыры чугула.

Тываның эң улуг музейинин адындан Алдан-Маадыр аттыг деп тодарадылганы ап кааптары амгы үениң негелдизи-биле чүүлдүг боор деп бодаар бис. Мындыг чүүлдү кылыры Алдан-Маадыр деп адаарывыс билишкн-биле шуут чөпшээрешлези эвес, а чаа езу-байдалдың негелдизинге дүүштүр хүлээп алган шитпир-дир.

Тыва чоннуң материалдыг культуразының хөй санныг эрхексели болгаш өске-даа онзагай байлактарының кол шыгжамырын, делгелгезин «национал» деп сөс-биле тодарагайлап адаарының чылдагааннары мындыг:

1. Музейде шыгжаттыг чүүлдер ниити тыва чоннуң байлаа,

өнчүзү. 2. Тыва чон Россияның составында бактаап кирип турар болган төлээде, ооң культуразынга хамаарылгалыг байлактарын шыгжап-кадагалап турар черлерни – музейлерни, архивтерни, фондуларны «күрүнениң» деп сөс-биле тускайлап, онзагайлап илередири чугула. 3. «Национал» деп сөс «күрүнениң» деп сөсте кирген утканы оон-биле демей кылдыр илередип турары ук музей Россияның база бир национал республиказынга хамааржыр болганында. 4. Амгы чаа үеге күрүнени-биле ооң иштинде янзы-бүрү албан, организацияларның болгаш өске-даа субъектилерниң аразында экономиктиг болгаш саңхөө талазы-биле харылзаазынга дүүштүр тургустунган чурумга дүүштүр музейни «национал музей» деп адаары негеттинип турар. 5. Россияның өске национал республикаларында, крайларында, областтарында музейлерниң дуржулгазын ап көөрү болза, оларны база «национал» азы «күрүнениң» деп адап турар.

Анатолий КОМБУ,
национал музейниң
директору.

А. ДЫРТЫК-ООЛ,
оралакчы директор.
Ульяна ӨПЕЙ-ООЛ,
эртем секретары.

Утпундурбас омур-хевирлер

БУЯННЫГ НАЗЫННЫГ
АКЫМ

Бистер хөй алышкы, угбашкы улус бис. Ачавыс Быйымба (Кеский) бодунуң үезинде эртемниг, дээди шажын школазы дооскан. Ишкин хүрээзинге кескийлеп чораан. Ачавысты Чысымаа дээр. Ачазы Алтай уктуг «Ондарлар төөгүзү» деп номда улуг эртемниг хуулгаазын Чүлдүм башкы деп кижиди ол-ла болгай. Ава-ачавыстан бодараан дөрт оол, үш кыс бис. Улуг оглу Нордуп Бавуу бүгү назынында садыг шугумунга бухгалтерлеп ажылдап чораан. Тыва АССР-ниң алдарлыг садыгызы. 4 кыс, 3 оолдуг. Мижит-Доржу (Карабай) — Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору. 5 оолдуг, 4 кыстыг. Уруглары Дак 2 оолдуг, 2 кыстыг. Чимит-Серен 3 оолдуг, 3 кыстыг. Ичин 2 оолдуг, 4 кыстыг. Шупту уругларының уруглары бежен ашкан. Олары шупту дээди, тускай эртемнерлиг төрөөн Тываның янзы-бүрү булуңнарында ажылдап чоруурлар. Чүгле Кызыл-Тайгада безин үштүң бири деп болур.

Оларның ортун оглу Дондуп Быйымбаевич ам 70 харлыг. Суг-Аксы суурда аныяк оолдардан-даа арта берген кылаштап чоруурлар-дыр. Ол кижини чүгле Сүт-Хөл эвес, бүдүн республика таныыр. Суг-Аксы ортумак школазын дооскаш, шериг албанын Белорусь ССР-ниң Баранович хоорайга кончуг эки эрттиргеш, улуг сержант эргелиг чанып келген. Курлавырда аныяк сержантыны Сүт-Хөлдүң комсомол райкому Ак-Даш школазының интернадының кижизидикчи башкызы кылдыр ажылдадып чоруткан. Аңаа ажылдап тургаш, аныяк, интернат эргелекчизи Шалдак Ламасаановна-

биле өг-бүле тутканнар. Улуг уруу Ольга Дондуповна — ам Суг-Аксы школазында дээди категорияның башкызы. Партия райкомунуң бюрону аныяк башкыны өөренип көргөш, Минускинниң партия школазынче өөренири-биле чоруткан. Аңаа өөренип турда, Красноярск крайның хамаатызы база бир уруг немешкен. Татьяна деп адап алганнар. Ол база дээди эртемниг башкы. Сүт-Хөл кожуунуң чагырга чериниң специализи болуп ажылдап чоруур. Партия школазын доозуптарга, партия обкому Тес-Хем кожуунуң Берт-Даг совхозтуң профэвилел комитединиң даргазынга томуйлаан. Шак-ла ынчаар Хемчик оглу Маадыр Чүргүй-оол-биле катчып, хөй чылда ажылдаан. Ооң соонда Хорум-Даг школазынга директорлап, Хөндергейге салбыр эргелекчилеп ажылдаан. Ажылдап чораан үезинде чону-биле быжыг харылзаалыг, шыырак удурткучу деп каш-даа кижиден дыңнаан мен.

Бир катап ачам төрелдеривис Теве-Хаяга ажылдап чораан Чаш-оолдан айтырып органын дыңнаан мен. «Дондуп чүгө депшивес кижил аан бо?» «Шын дээш чанышсыныш чок даргалар-биле маргыжар кижиди ийин. Ынчангаш даргалар ону депшитпес, коргар хевирлиг» — деп, ол харыылап орар чораан. «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчын комитединге элээн чылдарда ажылдааш, совхозтуң ажыл-амыдыралыга үлүг-хуузун кириген. Совхоз Кызыл Тук ордени-биле шаңнатты-даа. Дооскан школазы Суг-Аксынга интернат эргелекчилеп, пенсияже үнгүже ажылдаан. Школага өөренип

чораш-ла, ырлаарынга, спортка ынак чораан. Хөл бөмбүүнге, хаакка эң шыырак ойнакчы. Тыва хүрешке шүглүп-даа чорду. Мен бодум бистиң төреливис алдарлыг мөгө Сынаң-оол, чаан мөгө Аястың ачазы Семис-оол-биле хүрежип, удур-дедир октажып-даа турганын көрүп чордум. Ол чүгле спортка эвес, а күш-ажылга эң ынак кижиди. Бодунуң кызыл күжү-биле алды хире хуу бажыңны тудуп, ажылдалга кириген. Төрелдери ону «Ыяш армяны» деп шолалап алганы таварылга эвес. Бистиң чаавыс Шалдак Ламасаановна — кайгамчык биче сеткилдиг, дузаарга, төрөл-дөргүлдеринге үлегерлиг кижиди. Олар бир оол, беш кысты шуптузун дээди эртемге чедирген. Оглу Багай-оол — ам Кызыл хоорайның мэри Дмитрий Донгактың камгалакчызы. Уруглары Эльвира (Каа-Хем кожуунда эмчи), Чечек (тыва телевидениениң диктору), Чечена (Көк-Тей школазында башкы) эки ажылдап-чурттап чоруурлар. Уругларының уруглары база арбыдаан.

Мээң акым 70 харны харлаза-даа, ам-даа омак-сергек хевээр. Чүгө дизе бүгү назынында чонунга, күрүненинге амыр-дыш чок ажылдап чаңыккан болгаш ындыг деп бодаар мен. Чеден харны харлаза-даа, четкерлерге четтирер хире эвес ийин ол. Хөй чылдарда ажылдап келген хиреде, оода «Күш-ажылдың хоочуну» деп ат безин ап көрбээн кижиди. Кожуунуң удурткучулары бо талазы-биле чүгү бодап турар ирги?

Чамыяң ОНДАР.

Ак-Довурак.

ШЫДЫРААЧЫ
АДЫН СЫКПАС

Бай-Тайганың улуг-бичии чону спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге шаг-төгүдөн бээр кончуг сонуургалдыг. Мөгө Намчыл, Мөгө Киров (тыва хүреш), Чигжит Салчак, Константин Тоюң (хөл бөмбүү), хөл-шыдыраага база-ла Мөгө Намчыл, Мөгө Киров, Шыдыраа Хертек, Долмажав Саая, Чамбый-оол Киров, Владимир Сүге-Маадыр дээш, адаар болза, төнчү чок. Аныяк-өскенивис база оларның изин салгап, спортчулар чурту Бай-Тайганың адын төлөпти-биле камгалап, хоккейге, бут бөмбүүнге, шыдыраага, бокска чедишкннерлиг болуп турар. Ол дээрже Артур Адыг-оол, Саян Ооржак, Буян Хертек (шыдыраа), Мерген Монгуш (хүреш), Арат Салчак, Саян Серяков (бокс) болгаш өскелер-даа-дыр.

Февраль айда кожуунуң шыдыраа федерациязының составын чаарткан болгаш ооң даргазынга ат-сурагыг даш чонукчузу, хоочун спортчу Хунан Кировту соңгаан. Оралакчызы кожуун чагыргазының даргазы Д.Ш-Д. Хертек болган. Шыдыраачыларны деткип, ол-бо маргылдааларга кириштирип, машина-техника-биле хандырылганы кичээнге алырын чагырыкчы аазаан.

Хей-аът кирген шыдыраачылар февраль айда үш удаа маргылдаага күжүн шенешкеннер. Шагаа бүдүүзүндө 22 эр, 6 херээжен шыдыраачылар аразында маргылдаага Шуй сумуздан Владимир Салчак биле Тээлиден (7-ги классчы) Челээш Артына олар тиилекчи болган.

Ада-чурт камгалакчызының хүнүндө 55 хардан өрү назылыг шыдыраачылар аразында Виктор Очур, Алексей Дандар-оол, назыхар барымдаалавайн ойнааннар аразында база-ла Виктор Очур, Артур Адыг-оол, Хунан Киров олар тергидизин болгаш акша шаңналдарына төлөптиг болган. Шыдыраа маргылдааларын кожуун чагыргазы, культура килдизи деткип шаңнаан база Тээлиниң 13 дугаар профтех-училищези спортчуларны изиг чөм-биле ашкарып-чөмгерип хүндүлээ.

Хүргүл-оол КАҢ-ООЛ.

Тээли.

ХЕЙ-АЪДЫ
КӨДҮРҮЛГЕН

Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге тураскааткан республиканың шыдыраа маргылдаазы хоорайның школадан дашкаар

өөредилге төвүнге үш неделя уламчылааш, доозулган. Маргылдааның кол судьязы — Н.П. Шишин.

Ачыр-дачыр чидиг демиселдин түнелинде бөлүктөрдөн он шылгараан шыдыраачыларны алган саннарының аайы-биле бот-боттарына чыштыр ойнадыпкан. Бирги хөлге он бир санныг Сендаш Ооржак биле Ким Донгак, ийгизинге 9,5 санныг Мадон Монгуш биле Чыртак-оол Оюн, үшкүзүнге 8,5 санныг Николай Онуфриев, Николай Шарап дээш-ле, дарааштыр ойнадыпкан. Чидиг демисел соонда бирги черни — Сендаш Ооржак, ийгизин — Ким Донгак, үшкүзүн Чыртак-оол Оюн олар алган. Тиилекчилер 9 муң, 6 муң, 4 муң рубль-биле, а өскелери өртектиг барааннар-биле шаңнаткан.

Маргылдааның эң улуг назылыг киржикчизи Шагдыр-оол Ондар (78 харлыг) шыдыраалыг шак-биле шаңнаткан. Херээжен шыдыраачылардан эң хөй санныг болган Долгар Сат биле Зинаида Ооржак хевистер-биле шаңнатканнар.

Бо маргылдааларны ындыг шыырак шаңналдар-биле ТР-ниң Пенсия фондузунуң даргазы В.О. Оюн, РФ-тиң пенсионерлер эвилелиниң Кызылда филиалының даргазы В.Д. Моламдай олар тывыскан. Мындыг шыырак шаңналдар ооң мурнунда чылдарда туруп көрбээн. Бо эки эгелээшкн уламчылааш, мөгелер шаңналдары дег, мал-маган, машина-техника аймаа-биле шаңнап турар апаар үе келир-ле боор джигип, шыдыраачыларның хей-аъды улам көдүрүлгөн.

Тадар-оол КУУЛАР.

Кызыл.

АВИАОТРЯДТЫҢ
ЧЕМПИОНУ

Бойдус камгалал чериниң авиаотрядының 1-ги чери дээш хөл-шыдыраа маргылдаазында 12 ойнакчы киришкен. Оларның дөртү — бирги разрядчылар, а алдызы — ийги. Маргылдааны Тываның каш дакпыр чемпиону Леонид Алексеевич Мохов организаптап эрттирген. Чемпионнуң өөреникчилери, 12-13 харлыг оолдар, хоочун шыдыраачыларны кайгаканы солун. Ийи хүн уламчылаан маргылдааның түнелинде 1-ги черни — Александр Ойдул, ийгизин Вадим Кызыл-оол чаалап алган. Оларның саны дең, 7,5 болза-даа, оюннуң шынарын барымдаалап, чемпионну илереткени ол. 3-4 дугаар черлерни 12-13 харлыг Бадарчы Байыр, Женя Ондар олар алган.

Тегит ЭРЕНЗЕН.

Каа-Хем суур.

СЛОВАРЬ — СӨС
ШЫГЖАМЫРЫ

«Тываның топонимиктиг словары» деп адаан 250 арыннарда алфавит аайы-биле 3200 сан-түнчүг топоним бүрүзүн сайгарып, тывылганын тайылбырлап тургускан номун Тываның күрүне университетиниң башкызы Бичен Кыргыс-овна Ондар Хаксияның күрүне университетиниң типографиязынга 2004 чылда парладып үндүргөн. Ынча хөй топоним аттарны чыскаай чурумчудардан аңгыда, оларны чыып тодарадырда, дыка хөй кожууннар, суурларны кезип, харын мырыңай бүгү Тываның эргирге бүдөр ажыл-дыр ол.

Кандыг-даа чоннуң дыл-домаа чечен-мерген болганда, оларның

шуптузун башка сиңирип алыры болдунмас. «Тыва-орус словарыны» ажыдып көрүп олурарга, чугаага ажыглаттынмай турар дыка-ла хөй сөстөрни кижиди эскерип каар. А бис дээрже ном-дептер, солун-сеткүүлдерде ол-ла эрги сөстөривисти аай-дедир эргилдир салып шөйбелээринге өй-дүр бис. Кызыл-Эник Кыргыс-ович Кудажы чаа, чараш сөстөрни бо-ла тып келирин эскерер чордум. Словарь ажыдарга безин ында чок сөстөр боору солун чорду. Ынчангаш аныяк-өскөн словарь-биле доктаамал ажылдап чоруур кылдыр бодун чаңчыктыраары күзээр-дир мен.

Юрий КҮНЖЕП.

ИЗИМ АРТТЫРГАН БООР МЕН

Аныяк чылдарда чурттуң кандыг хоорайыңа барып, кандыг өөредилге черинче кирерил деп айтырыг кижини бодандырып, дүвүреди бээр. Боттуң күзелин езугаар өөредилге черинче кирип алыры белен звес.

Мен хуумда Москваның күрүне университетинин журналистика факультетинче кирзе деп бодал чораан күзелим боттаны бээр, меңээ бузуренчиг звес болган. Шынап-ла, Россияга хамаанчок, бүгү делегейге ат-сураглыг бо университеттин студентизи болуру чоргаарал болбайн канчаар. Студент чылдар эң-не солун болгаш уттундурбас чылдар дээрзин чоокта чаа Москваның күрүне университетин дооскан тыва студентилериниң чыыжыңа кады өөренип чораан эш-өөр-биле кады сактып чугаалаштывыс. Ол чыышты Тываның эртемнер эвилелиниң даргазы Наталья Дөжүлдеевна Ондар организаастааны таварылга звес. Наталья Ондар — университеттин философия факультетин дооскан, философия эртемнериниң кандидаты, ТКУ-нун философия кафедрасының доцентизи.

Москваның М.В. Ломоносов аттыг күрүне университетинин тургустунганьндан бээр бо чылын 250 чыл болуп турарыңа чыышты калсырлаштырганы ол. Москваның Ломоносов аттыг университетинин дугайында бижир болза солун арныңа сыңмас-даа, ынчангаш ийи-чаңгыс сан-чурагай-биле таныштырып көрейн. Делегейде ат-сураглыг бо университеттин 29 факультетинде болгаш эртемшинчилел институттарында 31 муң студентилер, 7 муң аспирантылар-биле 4 муң профессор башкылар, 5 муң эртем ажылдакчылары бо хүннерде өөренип, ажылдап турар. Ында делегейиниң барык бүгү нацияларының төлээлери өөренип турар. Мээң чаңгыс эрээлге кады ийи чыл чурттаан эжим Сомали чурттуг Омар Мохамед чоокку үеге чедир чуртунга информация министри болуп ажылдап чорду. Ада-чурттуң Улуг дайыныңа университеттин 5 муң

ажыг студентилери, аспирантылары киришкенин демдеглээри артык звес, оларның дыка хөйү дайын шөлүңгө артып калган.

Эртемнер “дуганы” болур Москва университетин Тывадан 56 кижини доосканын ужуражылгада чугаалады. Оларның чамдыктарының аттары бо: баштайгы доозукчулар Комбу Монгуш, геологтар Яков Сарбаа, Аракчаа Седип, Серин Чоксум, эртем кандидаттары: Доруг-оол Монгуш, Ойдул Бартан, Шактаржик Калгажик, Светлана Биче-оол, Светлана Курбатская, Тамара Бүдөгечиева, Кара-кыс Аракчаа, Виктор Норбу, Наталья Ондар, Любовь Тас-оол, Орлан Бузур-оол, Лариса Будук-оол, Радомир Самданчап, Ольга Хомушку, Чодураа Доржу болгаш

Мээң университетим

оон-даа өскелер. МКУ-нун доозукчуларыңдан 19 эртем кандидаттары үңген.

Бо университетти дооскан тываларның дугайында номну Н.Д. Ондар, Л.Х. Тас-оол, С.В. Монгуш, Алимаа Монгуш баштаан бөлүк авторлар белеткэн. Ол номда университеттин 29 факультетин доосканнарның аразында журналистика факультетин тос кижини дооскан. Оларның хөй кезини билер, сактыр мен, а меңээ чоок кижилериниң бирээзи — Василий Монгуш. Мен университетке өөренип эгелеп чорумда ол МКУ-ну доозуп турган. Дыдыраш кара баштыг, оюн-баштак чугаалыг аныяк эр-биле оон мурнунда-ла таныырым аспирантылар Х.О. Ондар, С.С. Салчак суглар университетке делегейиниң ат-сураглыг гроссмейстерлери-биле ужуражылгага чорааш, таныжып алган мен. Ам ону Василий Борахөевич деп хүндүткел-биле адап чор мен.

В.Б. Монгуш — бо хүнде тыва радионун даргазы. Ол радиога, мен телевидениеге чаңгыс черге элээн ажылдадывыс. Телевидениеге университеттин доозукчузу Марта Күжүгет чоокка дээр ажылдап чорду, а Хенче-Кара Монгуш ам-даа ажылдап чоруур. Ол факультеттин эң аныяк доозукчузу Алимаа Монгуш Чазактын парлагал албанында ажылдап турар. Мээң бо журналист эштерим факультеттин — солун, а мен телевидение салбырын доосканым ол. Мен өөренип кирип турумда, журналистика факультетинин телевидение салбыры чаа ажыттыңан турган болгаш аңаа башкылаары-биле телевидение талазы-биле ат-сураглыг эртемденнерни, журналистерни чалаан турган. Бистиң салбырын башкылары А.Я. Юровский биле Р.Д. Борецкий олар — тележурналистика дугайында баштайгы өөредилге номунун авторлары. Университетти доозуп тура кылган мээң диплом ажылымның удуртукчузу Энвер Гусейнович Багиров — ам телевидение кафедрасының удуртукчузу.

Бистиң телевидение салбырының студентилери аразында найыралдыг, бот-боттарыңа дузалажыр, спортка хандыкшылдыг турган бис. Мээң чоок эштерим Томскиден Алексей Исаев, Удмуртиядан Александр Шкляев, Хакасиядан Валерий Таскараков, Бурятиядан Зоя биле Рэм Гавриловтар, Болгариядан Слава Казанджиев, Моолдан Пурэв, Сомалиден Омар Мохамед боттарының төрээң черлеринде ат-сураглыг журналистер болу берген. Мен база кады өөренип чораан эш-өөрүм-биле бир дөмей, шилип алган мергежилимге 26 чыл ажылдаан мен. Тывага телевидение ажыттыңан хүнүнден бээр корреспондентилер, редакторлар, кол редакторлар ажылдаш, тыва телевидениенин төөгүзүңгө изим арттырган боор мен деп идегеп чоруур мен.

Дакан-оол ОНДАР, тележурналист.

Сарыг-оол Дондукович ХОВАЛЫГ

районунуң саң-хөө килдизиниң эргелекчизиниң албан-дужаалыңче шилчиттирген. 1987 чылда ССРЭ-ниң Рострудсберкасс эргелелиниң начальнигинге томуйлатырган, сөөлзүредир ол эргелел ССРЭ-ниң Ажаалга банкызының эргелели кылдыр эде организастаттыңан. 1990 чылда РСФСР-ниң Саң-хөө яамызының Тыва АССР-де Контроль-ревизия эргелелиниң кол контролер-ревизору болуп ажылче депшиттирген. 1994 чылдан хүндүлүг дыштанылгаже үңгүжеге чедир алды чыл дургузунда килдис начальнигиниң оралакчысы — тус чер болгаш өске-даа орулгалар килдизиниң күрүнениң кол үндүрүг инспектору, Россия Федерациязының Үндүрүглер болгаш чыылдалар талазы-биле яамызының Күрүне үндүрүг инспекциязының Тыва Республикада контроль-ревизия килдизиниң начальниги болуп ажылдаан.

Сарыг-оол Дондукович Ховалыг бюджет-саң-хөө, банк болгаш үндүрүг ажыл-чорудулгазының адырының кайызыңа-даа ажылдап тургаш, кезээде харысалгалы, дааскан херекке ак сеткилдиги-биле ылгалып чораан. Республиканың эң эки профессионал саң-хөө ажылдакчыларының бирээзи

чораан. С.Д. Ховалыг саң-хөө, банк, үндүрүг органнының удуртуп албан-дужаалдарыңа ажылдап чорааш, профессионал деңгелин доктаамал бедидин келген. 1976 чылда Иркутскиниң улус ажыл-агыйының институтун бот-өөредилге-биле дооскан.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг болгаш үре-түнелдиг күш-ажылы дээш Сарыг-оол Дондуковиче “РСФСР-ниң алдарлыг экономизи” хүндүлүг атты, Үндүрүг албанының II рангазының күрүне чөвүлекчизи дужаалды тывыскан. Ленинчи юбилей медалы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлениниң Хүндүлел бижии, ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитетиниң болгаш Саң-хөө яамызының Хүндүлел бижии-биле ол шаңнаткан.

Ол чымчак, эки сеткилдиг, бөдүүн, дыңнаңгыр, кижини бүрүзүн хүндүлөп билер, кымга-даа дуза чедиреринге кажан-даа белен, кайгамчыктыг бүдүштүг кижини чораан. Өг-бүлениң ынак ээзи, сагыш човангыр болгаш кичээңгейлиг ада болгаш кырган-ача.

Оон дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Эш-өөрү болгаш коллегалары.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҤЕР-БИЛЕ

Эрес-кежээ күдээвис, честевис, ийи оолдарның үлегерлиг адазы, эмчи эжиниң ынак эжи, Өвүр кожуунун төп эмнелгезинин ажылдакчызы Аян-оол Бадан-оолович СААЯ февраль 28-те 35 харлаан.

Үлегерлиг күдээвиске төрүттүңен хүнүн таварыштыр изиг байыр чедирбишаан, ажыл-ижинге, өг-бүлезинге улуг-улуг чеднишкенини, кадыкшылды, аас-кежикти күзедивис.

Кат-иези Айлана Севээнэовна, оглу Эртинэ, чуржулары Аржаана, Седип.

Школавыс чалап тур

Саглы ортумак школазының 70 чыл ою март 18-те болур.

Аңаа ажылдап чорааннарны болгаш аңгы-аңгы чылдарның доозукчуларын байырлалче чаладывыс.

Оргкомитет.

"ЭХНАТОН"

бааза
чалап тур

Садып турар чүүлдеривис: бирги сорттуң 1 шоодай далганы 340 рубль, дээди сорттуу—410 рубль, 1 кг оодурба—2,50 рубль, шоодай чигир—870 рубль, кг кырлыг-кара—14,50 рубль, рис—16,50, перловка—8,50, чочак-тараа—9,50, манка—11,50, алтайның макароннары—14,30 рубль, үнүш үзү 31 рубльден өрү өртектиг четчир-биле бар. Бирги категорияның чуургазы—21 рубль, печеньеелер—24 рубльден өрү, шоколад конфеталар—48,50 рубльден өрү, карамель конфеталар—33 рубльден өрү, кургаг сүт—15 рубль. Ак саржаг, маргарин, майонез, кетчуп, томат пасталары, тушенкалар, шай, кофе, дагаа эъттери.

Мөөң садып алыр кижилерге чигелделиг.

"Эхнатон" бааза. Склад 3. Телефону 5-38-40.

"ШЫН" СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим оглувус, төрелдериниң хүндүлүг, эргим кижизи, милицияның майору Алексей Сергеевич ШИВИТ айыыл-халапка таварышкаш, бистерден, чырык өртемчейден чарлып чоруткан.

Сөөлгү орукче үдежи, бистиң кажыдалывысты үлежи, материалдыг болгаш моральдыг дуза чедирген Улуг-Хем кожуунун иштики херектер килдизинге, Кызылдан, Таңдыдан келген угбаларыңа, дуңмаларыңа, күдээлерге, даайыңа, чаавазыңа болгаш Барыын-Хемчиктен, Чадаанадан келген кудаларга, эш-өөрүңгө, чонувуска четтиргенивисти "Шын" солунну дамчыштыр илереттивис.

Ада-иези, чоок төрелдеринден.

Бистиң ынак ававыс, кырган-ававыс Галина Байыр-ооловна САТ февраль 20-де ынак эжинден, ажы-төлүндөн, чырык өртемчейден хенертен чарлып чоруткан.

Ававысты сөөлгү орукче үдээринге бистиң ажыг-шүжүүвүстү денге үлежи, моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскен дөргүл-төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, кудаларывыска, чонувуска, Хөндөргей суму чагыргазыңа, ортумак болгаш дузалал школаларының, ясли-сад коллективтеринге "Шын" солунну дамчыштыр четтиргенивисти илереттивис.

Ажы-төлүң бисти дээштин Амыр-дыжың бодавайн, Кылбаан-тутпаан ажылың чок Кымдан артык чордун, авай. Далган, тараан хооруп, соктап, Сагган сүдүң доңургаштың,

Үүже, чөкпээң дөгөрезин Үлештирип чордун, авай. Ам-даа, чаш дег, кылган чемиң Пөкпес манаар боор бис, авай. Мөңгө уйгун удувушаан, Ам-на удуп дыштан, авай.

Ажы-төлүндөн.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының коллективи Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Бюджет болгаш үндүрүглер талазы-биле, Өңчү, экономиктиг политика болгаш сайгарлыкчы чоруктун айтырыгларының талазы-биле комитеттериниң консультантызы

Сарыг-оол Дондукович
ХОВАЛЫГНЫҢ

элекке мөчээни-биле оон өг-бүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

Оон чырыткылыг тураскаалы бистиң чүректеривиске артар.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Бюджет болгаш үндүрүглер талазы-биле, Өңчү, экономиктиг политика болгаш сайгарлыкчы чорук айтырыгларының талазы-биле комитеттериниң консультантызы Сарыг-оол Дондукович Ховалыг 65 харлап чорааш, элекке мөчээң.

С.Д. Ховалыг Чөөн-Хемчик районунуң Хайыракан суурга 1940 чылдың апрель 24-те төрүттүңен. Бодунуң күш-ажылычы ажыл-чорудулгазын 1962 чылда Красноярскиниң саң-хөө-чээли техникумун дооскан соонда, Чөөн-Хемчик райкүүскомнун районунуң саң-хөө килдизиниң күрүне орулгаларының улуг инспектору албан-дужаалга эгелээн. 1965 чылда Бай-Тайга райкүүскомнун саң-хөө килдизиниң эргелекчизинге бадылаткаш, аңаа он дөрт чыл дургузунда ажылдааш, Кызыл райкүүскомнун

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнун оралакчылары — 1-19-87, 1-40-77, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91. КИЛДИСТЕР: нийтилел-политиктиг килдис — 1-18-10, культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, көдээ ажыл-агый, үлөттүр килдистер — 1-17-09. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хөмчээли парлаан 2 ама. Тираж 10044. Чагыг 21.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлагал, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 10002, 10003. ТР-ниң Парлагал болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агенттигиниң типографиязыңа парлаан (Кызыл, Щетикин-Кравченко, 1). Солунда парлагаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгылары дээш авторлар боттары харылаар.

ШЫН

e-mail: shyn@tuva.ru

Индекс 667000.

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.